

Guðný Zoëga

Kirkjuból og Krossanes - fornleifaskráning

Byggðasafn Skagfirðinga
Rannsóknaskýrslur
2020/231

Forsíðumynd: Horft til norðurs yfir bæjarstæði Krossaness, Vöðlavík og Gerpir í baksýn.

Efnisyfirlit

Inngangur	2
Tilgangur fornleifaskráningar	2
Aðferðarfræði.....	3
Kirkjuból – ágríp af sögu	4
Fornleifaskrá	6
Óstaðsettar minjar	27
Krossanes – ágríp af sögu	29
Óstaðsettar minjar	48
Samantekt.....	51
Hættumat.....	52
Niðurlag	53
Heimildaskrá	54

Inngangur

Sumarið 2019 fór fram fornleifaskráning á þremur bæjum í Fjarðabyggð, Karlskála í Reyðarfirði og Krossanesi og Kirkjubóli í Vöðlavík. Verkið var unnið af Fornleifadeild Byggðasafns Skagfirðinga fyrir Hjörleif Guttormsson. Vettvangsskráning fór fram vikuna 28. ágúst til 2. septembers. Vettvangsvinna var í höndum Guðnýjar Zoëga fornleifafræðings og Hjörleifs Guttormssonar, náttúrufræðings. Úrvinnsla og skýrsluskrif voru í höndum Guðnýjar.

Heimildamenn voru, Þórólfur Vigfússon frá Kirkjubóli og Steindór Einarsson frá Þverá og kunnum við þeim góðar þakkir.

Verknúmer Minjastofnunar Íslands: 2064

Tilgangur fornleifaskráningar

Fornleifaskráning er forsenda þess að hægt sé að gera heildstætt mat á minjum og minjagildi og er undirstaða allrar minjavörslu og áætlunar um varðveislu og kynningu minja. Með markvissri heildarskráningu skapast grundvöllur til að fylgjast með minjastöðum, hvort þeir séu í hættu vegna skipulagsgerðar eða annarra framkvæmda og hvort náttúrulegar aðstæður geti spillt þeim á einhvern hátt.

Allar fornleifar eldri en 100 ára falla undir ákvæði Menningarminjalaga nr. 80 frá 29. júní 2012.¹ Fornleifar teljast, samkvæmt 3. gr. laganna „hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri [...]“

Um skráningu vegna skipulags og undirbúnings framkvæmda segir í 16. gr.: „Skráning fornleifa, húsa og mannvirkja skal fara fram áður en gengið er frá aðalskipulagi eða deiliskipulagi. Áður en deiliskipulag er afgreitt eða leyfi til framkvæmda eða rannsókna er gefið út skal skráning ætíð fara fram á vettvangi. [...] Sá sem ber ábyrgð á skipulagsgerð í samræmi við skipulagslög skal standa straum af kostnaði við skráninguna. Ríkissjóður skal þó bera kostnað af fornleifaskráningu sem fram fer innan þjóðlendu nema um annað hafi verið samið. Skulu skipulagsyfirvöld hafa samráð við Minjastofnun Íslands um tilhögun skráningar eða endurskoðun á fyrri fornleifa-, húsa- og mannvirkjaskrárm með hliðsjón af fyrirhuguðum breytingum á skipulagi [...]

Í 24 gr. segir: „Ef fornminjar sem áður voru ókunnar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd án tafar. Skal Minjastofnun Íslands láta framkvæma

¹ Lögin má í heild skoða á vefsíðu Alþingis: <https://www.althingi.is/lagas/nuna/2012080.html>

vettvangskonnnun umsvifalaust svo skera megí úr um eðli og umfang fundarins. Stofnuninni er skylt að ákveða svo fljótt sem auðið er hvort verki megí fram halda og með hvaða skilmálum. Óheimilt er að halda framkvæmdum áfram nema með skriflegu leyfi Minjastofnunar Íslands.“ Þetta á að sjálfsögðu bæði við um minjar sem ekki eru sýnilegar á yfirborði en koma í ljós við jarðrask sem og minjar sem kunna að finnast eftir að fornleifaskráningu lýkur og skráningaraðilum hefur af einhverjum sökum yfirsést.

Aðferðarfræði

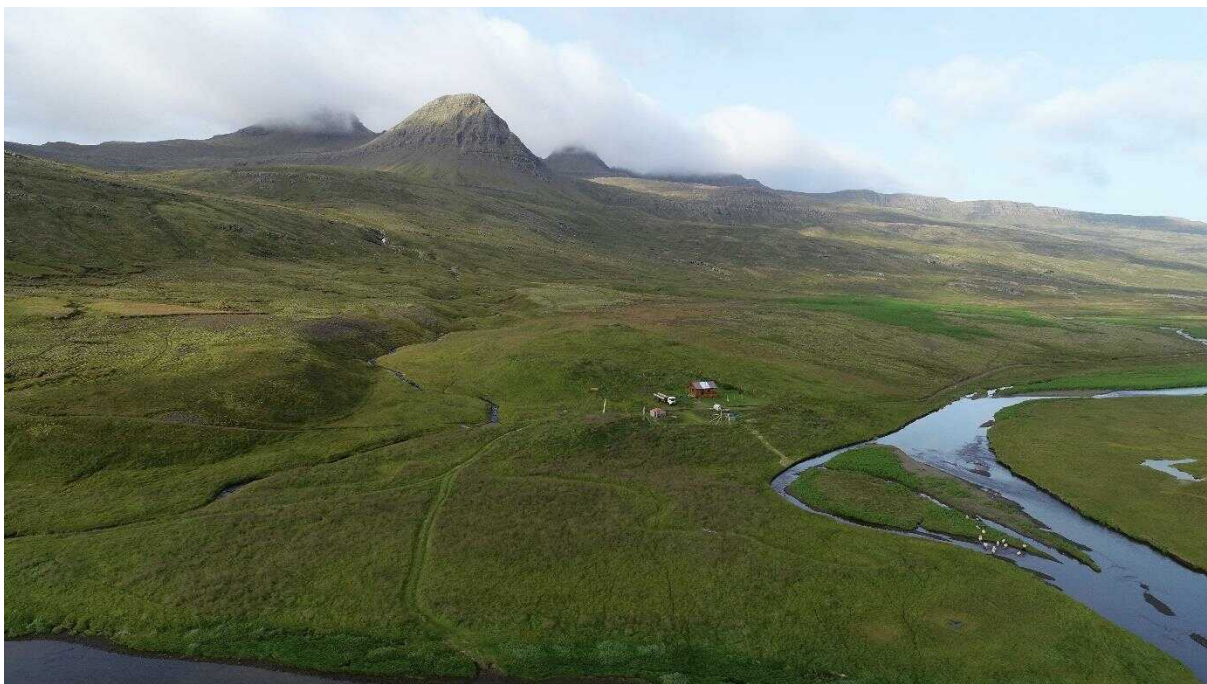
Í undirbúningi að vettvangsskráningu fornleifa er farið í gegnum ritheimildir svo sem fornbréfasafn, örnefnaskrár, jarðabækur og byggðasögurit auk þess sem talað er við staðkunnuga þar sem það er mögulegt. Vettvangsferðir felast í því að svæði eru gengin og minjar leitaðar uppi, þeim lýst og þær mældar upp og ljósmyndaðar. Þar sem mögulegt er eru loftmyndir notaðar til að greina minjar eða svæði þar sem líklegt er að minjar finnist.

Í skýrslunni fá allar staðsettar fornleifar nafn jarðarinnar sem þær tilheyra, auk sameiginlegs verkefnanúmers sem Minjastofnun Íslands úthlutar og hlaupandi númer. Til dæmis fær bæjarhóll Kirkjubóls raðnúmerið 1 og framan við það er sett verkefnisnúmer Minjastofnunar [2064-1]. Númerið er notað þegar vísað er til fornleifa í texta og á kortum. Kirkjuból var hluti af verkefni þar sem þrjár jarðir voru skráðar og því deilir hann verkefnisnúmerinu 2064 með jörðunum Karlskála og Krossavík. Vegna fjölda minja var ákveðið að Karlsskáli yrði hafður í sérstakri skýrslu.

Reynt er að leggja mat á um hvaða tegund minja er að ræða, þ.e. híbýli manna, sjóhús o.s.frv., hversu vel þær eru varðveittar og í hve mikilli hættu þær eru af völdum utanaðkomandi áhrifa, s.s. jarðræktar eða landrofs. Ástand minja og hættumat er gefið upp eftir skráningarstöðlum Minjastofnunar Íslands sem finna má á vef stofnunarinnar: www.minjastofnun.is. Hættumat í þessu tilfelli miðast aðallega við hættu af völdum landrofs vegna ágangs sjávar. Flestallar minjarnar teljast ekki í mikilli fyrirsjáanlegri hættu þar sem Karlskálar eru eyðijörð og fremur úrleiðis þannig að umgangur er þar lítill Hættumat gæti breyst ef fyrirhugaðar eru breytingar á svæðinu, s.s. byggingaframkvæmdir eða vegagerð. Þá verður að endurmeta hættumat. Í meginmáli skýrslunnar er hættumat einungis haft með ef minjarnar teljast í mikilli hættu. Annars er hættumat í hnitatöflu aftast í skýrslu.

Minjarnar voru mældar upp á vettvangi með GPS tækjum sem gefa nákvæmni undir 1m í skekkju.

Afstöðumynd teikninga er að finna í meginmáli en yfirlitsmynd af jörðinni er að finna aftast í skýrslunni, auk töflu þar sem allar helstu upplýsingar um einstakar minjar koma fram: Sérheiti ef um slíkt er að ræða, hlutverk, tegund, ástand, hættumat og hættuorsök, áætlaður aldur o.s.frv. Þá er staðsetning minja, þar sem hún er þekkt, gefin upp í töflunni í Ísnetshnitum (ISN93). Loftmyndir af svæðinu eru frá Loftmyndum ehf, fengnar hjá sveitarfélaginu Fjarðabyggð.

Mynd 1. Horft til suðurs yfir bæjarstæði Kirkjubóls. Bæjarhóllinn er fyrir miðju myndar vinstra megin við sumarbústað og neðan heimreiðar.

Kirkjuból – ágríp af sögu

Vöðlavík² liggur norðan Reyðarfjarðar og var þar áður blómleg byggð en nú eru allir bæir komnir í eyði. Vöðlavík var fyrrum nefnd Krossavík og er hún svo nefnd í Landnámu þar sem segir: „Þórir hinn hávi og Krumur, þeir fóru af Vörs til Íslands, og þá er þeir tóku land, nam Þórir Krossavík á milli Gerpis og Reyðarfjarðar; þaðan eru Krossvíkingar komnir.”³

Í upphafi voru tveir aðalbæir í Vöðlavík, Vöðlar (Vaðlar) og Kirkjuból, en aðrir bæir hjáleigur eða afbýli frá þeim. Þessi fornleifaskrá tekur yfir land Kirkjubóls sem átti allt land sunnan Kirkjubólsár. Bæjarstæði Kirkjubóls er tæplega kílómetra inn af ósi Kirkjubólsár, sunnan megin árinna. Í Sveitum og jörðum (3. bindi bls. 89) eru leiddar að því líkur að Kirkjuból sé landnámsjörð og hafi verið bær Þorleifs kristna, búanda í Krossavík sem getið er í Kristnisögu. Það eru þó einungis getgátur. Jarðarinnar er fyrst getið í Stephans máldögum 1491-1518, er séra Hallur Magnússon gefur kirkjunni hálfa jörðina Kirkjuból í Reyðarfirði til ævinlegrar eignar og geldur henni hinn helminginn í porcionem.⁴ Jörðin tilheyrði eftir það kirkjunni á Skorrastöðum í Norðfirði. Sögu­sagnir eru um bæn­hús á jörðinni, auk þess sem þar var að finna örnefnið Bænhústóft en kirkju er ekki getið í elsta kirknatali frá 1200, né síðari máldögum.⁵

² Sumir nota orðmyndina Vaðlavík, m.a. var ekki einhugur um nafngiftina meðal íbúa um heiti víkurinnar á meðan hún var byggð. Sjá nánar Eftirþankar um örnefni í Árbók Ferðafélags Íslands 2005, Austfirðir frá Reyðarfirði til Seyðisfjarðar eftir Hjörleif Guttormsson, s. 250–251.

³ Íslensk fornrit I, Landnáma, bls. 307.

⁴ Íslenskt fornbréfasafn. VII, bls. 28.

⁵ Sýslu- og sóknalýsingar, bls. 383, Safn til sögu Íslands 2. bindi, bls. 469.

Jörðin var enn í eign kirkjunnar þegar Jarðatal Johnsens var gert 1847. Býlið var þó komið í bændaeign um aldarmótin 1900 og árið 1920 voru á Kirkjubóli tvö býli, annað í einkaeign en hitt í sjálfsábúð. Árið 1942 voru bæði býlin í sjálfsábúð.⁶

Afbýli voru tvö frá Kirkjubóli. Músalækur var afbýli frá Kirkjubóli og stóð innarlega í víkinni utan við samnefndan læk. Ekki er ljóst hvenær býlið kemst í ábúð en það er farið í eyði fyrir 1940. Nýbýlið Þverá var stofnað 1940 en fór í eyði 1962. Það var milli Músalækjar og Kirkjubóls.

Kirkjuból taldist 9 hundruð að dýrleika árið 1847 með eitt kúgildi.⁷ Bærinn og túnið stóðu á ysta hluta landsins í aflíðandi hlíðum niður af Svartafelli og Múla. Kirkjuból var góð bújörð, tún slétt og engjarnar grasgefnar, beitiland gott, gróður og skilyrði til ræktunar góð. Helstu hlunnindi voru silungur, grastekja, mótekja og útræði en fremur lítið var um reka.

Árið 1703 bjuggu 13 manns á Kirkjubóli en 18 árið 1900. Kirkjuból var komið bændaeign 1918 og árið 1920 er Kirkjubólsjörðin orðin tvíbýl og var hún það fram til 1957.⁸ Kirkjuból er nú eyðijörð og öll hús frá fyrri tíð horfin, en þar stendur nú sumarbústaður.

⁶ Sóknarmannatal 1932 og 1942, <http://salnaregistur.manntal.is/> sótt 20.05.2020.

⁷ Jarðatal Johnsens, 1847, bls. 374.

⁸ SJM, III, bls. 89, manntal.is skoðað 02.05.2020.

Mynd 2. Horft til norðurs yfir tún ofan Kirkjubólsháls og niður að bæjarstæðinu.

Fornleifaskrá

Kirkjuból 2064-1

Hlutverk: Híbyli

Tegund: Bæjarhóll

Staðhættir

Bæjarhóll Kirkjubólsháls er neðan heimreiðar, um 50m austur af sumarbústaðnum sem nú er á Kirkjubóli. .

Lýsing

Bæjarhóllinn er nokkuð stæðilegur, en sökum gróðurs og byggingaleifa er erfitt að greina tóftir. Óglöggir útveggir virtust afmarka tóft austast í hólnum. Bæjarhóllinn er um 30m langur frá suðvestri-norðausturs og 15m frá norðvestri-suðausturs.

Aðrar upplýsingar

Í yfirmati fasteigna frá 1916-1918 (bls. 73) segir: „Jarðarhús: Baðstofa, fjós fyrir 2 nautgr. 2 hesthús fyrir 4 hesta, 3 hlöður fyrir 130 hesta. Hús leiguliða, verbúð, 4 fjárhús, sjóhús og fishihús“.

Kirkjuból 2064-2

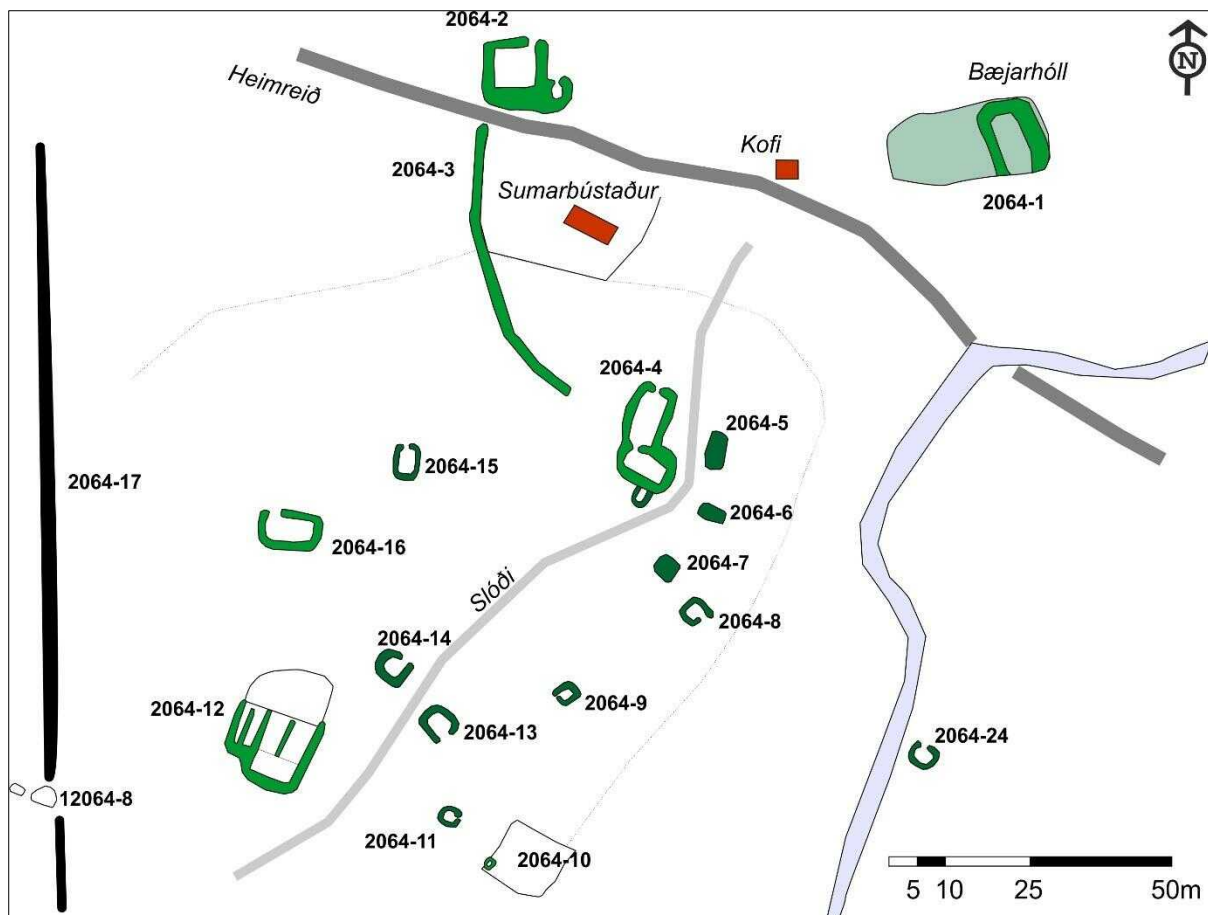
Hlutverk: Óþekkt, útihús

Tegund: Tóft

Staðhættir

Fast neðan heimreiðar í Kirkjubólstúni um 70m vestan bæjarhóls og um 20m n-v sumarbústaðar eru stæðilegar tóftaleifar.

Lýsing

Mynd 3. Yfirlitstekning af bæjarhóli og öðrum minjum í og við túnið á Kirkjubóli.

Mjög glögg ferköntuð tóft, hleðslur standa vel en farnar að hrynja. Að utanmáli er tóftin um 11x13m og hafa dyr verið austast á norðurvegg. Veggahæð mest 1,7m en þykkt um 1m. Hleðslur standa enn nokkuð vel en þó byrjaðar að hrynja. Smærri kofatóft er austan stóru tóftarinnar um 5x5m að utanmáli. Tóftirnar eru vaxnar grasi.

Kirkjuból 2064-3

Hlutverk: Óþekkt, túngarður

Tegund: Garðlag

Staðhættir

Garðlag liggur frá heimreið ofan tóftar [2064-2] og í boga um 70m sunnan gamla bæjarhólsins og meðfram garðinum umhverfis sumarbústaðinn.

Lýsing

Um er að ræða nokkuð stæðilega hleðslu á 50m kafla í boga í átt að fjárhúsum [2064-4] en 13m vantar í að garðurinn nái alveg að tóftinni. Garðurinn vel gróinn, um 70cm hár og metri á breidd. Mögulega er þarna um að ræða hluta eldri túngarðs.

Kirkjuból 2064-4

Hlutverk: Fjárhús, hlaða

Tegund: Tóft

Staðhættir

Stæðilegar tóftir fjárhúsa og hlöðu eru í brekku 50m ofan og sv við gamla bæjarhólinn og um 30m upp af sumarbústaðnum.

Lýsing

Fjárhúsin liggja nna-ssv og eru dyr á na skammhlið. Garði er fyrir miðju húsi en leifar bárujárnsþaks og timburs var í tóftinni og því ekki hægt að mæla hana upp. Tóftin er vel gróin og veggir stæðilegir, allt að 1,7 á hæð og metri á þykkt. Hleðslur eru þó byrjaðar að hrynja. Aftan fjárhússins liggur áföst hlöðutóft þvert á fjárhúsið og hefur verið innangengt á milli. Hlaðan er 7x4m að innanmáli. Kofatóft er áföst hlöðunni að sunnan en veggir kofans nokkuð óglöggir og hann gæti verið eldri. Kofinn er um 2x3m að innan máli en veggir lágir og óglöggir. Allar tóftirnar voru vaxnar miklu grasi.

Aðrar upplýsingar

Heimildamaður, Þórólfur Vigfússon, segir þessi hús hafi tilheyrt hinum bænum, en tvíbýlt var á Kirkjubóli.

Kirkjuból 2064-5

Hlutverk: Óþekkt, útihús

Tegund: Þúst

Staðhættir

Óglögg aflöng þúst er 50m ofan og ssv bæjarhóls og 5m austan fjárhúss [2064-4].

Lýsing

Sést sem aflöng ferköntuð þúst en veggjalög ekki greinanleg. Þústin liggur n-s 6x4m að utanmáli og rétt um 20cm á hæð. Þústin var vaxin töluverðu grasi og engin veggjalög greinanleg en þarna er þó um leifar einhverskonar mannvirkis að ræða.

Kirkjuból 2064-6

Hlutverk: Óþekkt

Tegund: Þúst

Staðhættir

Óglögg tóft er 50m ofan bæjarhóls og 7m austan fjárhúss [2064-4].

Lýsing

Aflöng þúst, snýr austur-vestur en veggjalög óljós, tóftin er um 5x2,5m að utanmáli og rétt um 20cm á hæð. Veggir illgreinanlegir vegna gróðurs en þó virðist um einhverskonar mannvirki að ræða.

Kirkjuból 2064-7

Hlutverk: Óþekkt, útihús

Tegund: Þúst

Staðhættir

Óglögg tóft er 85m ofan og sv bæjarhóls í gamla túninu .

Lýsing

Um er að ræða ferkantaða þúst, um 20cm að hæð. Hún var um 4x4m að utanmáli og vaxin miklu grasi þannig að erfitt var að greina vegg. Virðist þó greinilega einhverskonar mannvirki, e.t.v. leifar kofa.

Kirkjuból 2064-8

Hlutverk: Óþekkt, kofi

Tegund: Tóft

Staðhættir

Kofatóft er í gamla túninu um 90m ofan við bæjarhól austast á hólnum sem túnið er.

Lýsing

Tóftin var algróin en veggir þó enn greinilegir um 30cm á hæð og um 60cm á breidd. Dyr hafa vitað til suðausturs

Kirkjuból 2064-9

Hlutverk: Óþekkt, kofi

Tegund: Tóft

Staðhættir

Kofatóft er í túni um 110m ofan og sv við bæjarhólinn.

Lýsing

Algróin kofatóft, dyr hafa vitað til suðvesturs. Tóftin er 3,5x4m að utanmáli og hafa dyr vitað til vesturs. Veggir er óverulegir, um 30cm á hæð og um 40cm á breidd.

Kirkjuból 2064-10

Hlutverk: Matjurtagarður

Tegund: Garðlag, niðurgröftur

Staðhættir

Í brekkuhalli mót austri um 150m ofan bæjarhóls, austan túns er matjurtagarður

Lýsing

Lágt garðlag afmarkar ferkantaða flöt, 10x13m að stærð. Garðlagið er rétt um 20cm á hæð og um 30cm á breidd, líklega undan girðingu. Efst við garðinn er lítil tóft. Tóftin er um 1x1m að innanmáli, líklega kartöflugeymsla.

Kirkjuból 2064-11

Hlutverk: Óþekkt, útihús

Tegund: Tóft

Staðhættir

Kofatóft um 150m ofan við bæjarhólinn austast í gamla túninu

Lýsing

Veggir lágir, rétt um 20cm á hæð og um 40cm á þykkt. Tóftin er algróin en dyr hafa vitað í austur.

Kirkjuból 2064-12

Hlutverk: Fjárhús, hlaða

Mynd 4. Horft til norðurs yfir leifar fjárhúsa og hlöðu [2064-12] efst á hólí í túni.

Tegund: Tóft

Staðhættir

Stæðileg fjárhúsa- og hlöðutóft er efst á hólnum sem túnið er, um 150m ofan bæjarhóls

Lýsing

Um er að ræða tóft tvístæðra fjárhúsa með niðurgrafinni hlöðu aftan við. Húsin eru að innanmáli um 11x7m og hlaðan aftar við 4x7m og að hluta niðurgrafin. Garði er í báðum fjárhúsum. Veggir eru hæstir um 1,5m og 1m á þykkt. Vegghleðslur standa enn nokkuð vel en þó byrjað að hrynja úr þeim. Framan húsanna er slétt, grösug flöt 9x14m að stærð.

Aðrar upplýsingar

Húsin voru í notkun í tíð heimildamanns, Þórólfs Vigfússonar. Faðir hans, Kristján Vigfússon, reisti húsin

Kirkjuból 2064-13

Hlutverk: Óþekkt, kofi

Tegund: Tóft

Staðhættir

Kofatóft er 18m austan fjárhúsa [2064-12] efst á hólnum um 150m ofan bæjarhóls

Lýsing

Veggir óverulegir en dyr hafa verið á suðvestur skammhlið. Að utanmáli hefur tóftin verið um 4x5m, veggir eru nú um 20cm á hæð og rétt um 40cm þykkir.

Kirkjuból 2064-14

Hlutverk: Óþekkt, kofi

Tegund: Tóft

Staðhættir

Kofatóft er 15m norðaustan fjárhúsa [2064-12] efst á hólí, um 150m ofan bæjarhóls.

Lýsing

Veggir óverulegir og tóftin algróin grasi. Dyr hafa vitað í norðaustur. Tóftin er 5x7m að utanmáli og veggir um 20cm á hæð og um 40cm á breidd.

Kirkjuból 2064-15

Hlutverk: Óþekkt, útihús

Tegund: Tóft

Staðhættir

Kofatóft liggur í 105m suðvestan bæjarhólsins og 40m vestur af fjárhúsi [2064-4]

Lýsing

Tóftin snýr norður-suður upp í brekkuna og hafa dyr vitað í norður. Tóftin er algróin og veggir óverulegir, um 20cm á hæð og um 40cm á breidd. Að utanmáli var tóftin um 4,5x6m að stærð.

Kirkjuból 2064-16

Hlutverk: Fjárhús

Tegund: Tóft

Staðhættir

Fjárhústóft liggur þvert á túbrennkuna um 100m suðvestan bæjarhóls og 30m neðan við fjárhús [2064-12] efst á hólí.

Lýsing

Tóftin liggur austur-vestur og hafa dyr verið vestast á norður langhlið. Hleðslur standa ágætlega, um 1,2m á hæð og 1m á breidd en farnar að hrynja. Tóftin nánast algróin.

Kirkjuból 2064-17

Hlutverk: Túngarður, hleðsla undan girðingu?

Tegund: Garðlag

Staðhættir

Leifar grjóthleðslu liggur frá brekku ofan ár um 250m ofan bæjarstæði og vestan túns niður að heimreið 90m vestan sumarbústaðs.

Lýsing

Einungis er um að ræða einfalda grjótröð sem gæti verið leifar mjög hrunins grjótgarðs, neðsta lag í torfgarði eða hleðsla undan girðingu. Hleðslan er um 20cm þar sem hæst er en grjótdreifin er um 1,5m að breidd. Grjóthrúgur á nokkrum stöðum við garðinn, gæti verið grjót úr honum eða grjót sem hefur verið hreinsað út túninu.

Aðrar upplýsingar

Heimildamaður, Þórólfur Vigfússon kannaðist ekki við að þarna hafi verið túngarður.

Kirkjuból 2064-18

Mynd 5. Mögulegar hleðslur eða grjót sem hreinsað hefur verið út túninu.

Hlutverk: Óþekkt

Tegund: Þúst

Staðhættir

Grjóthrúga er fast vestan meints túnarðs [2064-17] um 150m suðvestur af bæjarhóli, efst á brekkunni

Lýsing

Aflöng grjóthrúga um 5x3m að stærð og um 50cm á hæð. Algróin lyngi, ferköntuð steinlögn um metra vestan hrúgunnar. Þetta gæti verið grjót úr túngarðinum eða grjót sem hefur verið hreinsað úr túninu.

Kirkjuból 2064-19

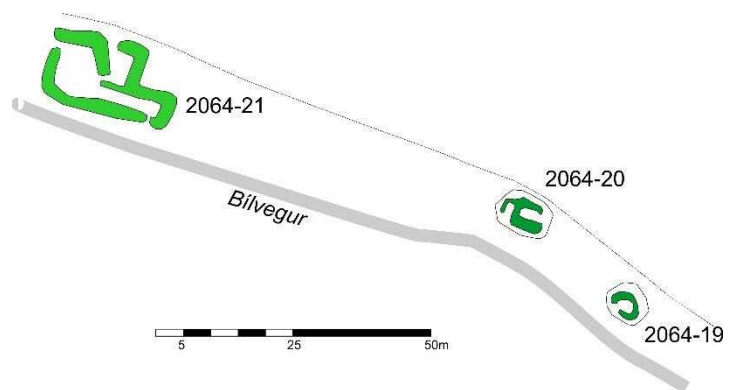
Hlutverk: Óþekkt

Tegund: Tóft

Á brekkubrún 260-280m utan bæjarstæðis Kirkjubóls, í móa fast neðan götu eru tvær gamallegar tóftir.

Lýsing

Austari tóftin er jarðsokkin kofatóft og hafa dyr legið til vesturs. Tóftin er 4x6m að utanmáli og eru veggir grónir mosa og lyngi, um 50cm á hæð og um 80cm á breidd. Tóftin stendur á gróinni upphækkun sem bendir til eldri tófta undir henni.

Mynd 6. Yfirlitsteikning af stekki [2064-20], tóft [2064-19] og rétt [2064-21] austan bæjarlækjar.

Kirkjuból 2064-20

Hlutverk: Stekkur

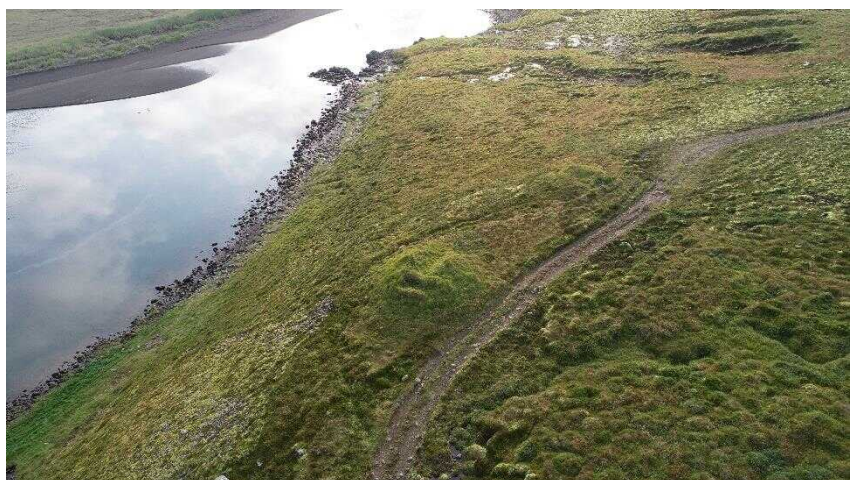
Tegund: Tóft

Staðhættir

Á brekkubrún 260-280m utan bæjarstæðis Kirkjubóls, í móa fast neðan götu eru tvær gamallegar tóftir. Vestari tóftin er af stekki.

Lýsing

Stekkurinn er algróinn grasi mosa og lyngi en þó sést í steina. Tóftin snýr austur-vestur. Rétt er til austurs en lambakró áföst vestan við. Stekkurinn er 5x8m að utanmáli. Tóftin stendur á upphækkun sem bendir til eldri tófta undir henni.

Mynd 7. Yfirlitsmynd af stekki [2064-20] nær á mynd og tóft fjær [2064-19].

Kirkjuból 2064-21

Hlutverk: Rétt

Tegund: Tóft

Staðhættir

Um 170m suðaustur af Kirkjubólshæð, frammi á bakka skammt neðan (norðan götu) er réttartóft. Tóftin er 60m vestan við stekk [2064-20].

Lýsing

Réttin er með þremur hólfum, hleðslur eru grónar en standa

ágætlega, um 1,2m á hæð og 1m á þykkt. Tóftin er gróin en enn sést í steina. Timburhlið er á réttinni til suðurs og annað hlið til vesturs.

Aðrar upplýsingar

Réttin en yngri en stekkur [2064-20] og kofatóft [2064-19] austan hennar.

Mynd 8. Rétt [2064-21] sem liggur við vegslóða utan bæjarlækjar.

Kirkjuból 2064-22

Hlutverk: Matjurtagarður

Tegund: Garðlag, niðurgroftur

Staðhættir

Í móa um 150m sunnan Kirkjubólstúns, austan ár og eru leifar matjurtagarða og smátóft.

Lýsing

Aflangur matjurtagarður, um 8x25m að stærð og mögulega tví eða þrískiptur. Garðlagið umhverfis er hæst um 30cm og um 30cm breitt og því líklega undan girðingu. Er vestast í unnu afgirtu túnstykki. Uppi við austurhlið garðsins er lítil tóft, 1x1m að innanmáli.

Aðrar upplýsingar

Heimildamaður, Þórólfur Vigfússon, segir þarna hafa verið kartöflugarð sem var í notkun í hans minni.

Kirkjuból 2064-23

Hlutverk: Óþekkt

Tegund: Tóft

Staðhættir

Á lítt grónum mel ofan lækjar um 100m austan túns á Kirkjubóli er tóft.

Lýsing

Tóftin sést sem ferköntuð þúst, um 4x5m að utanmáli, veggir óglöggir en þústin er hæst um 30cm

Aðrar upplýsingar

Leifar af steyptri eldavél við tóftina

Kirkjuból 2064-24

Hlutverk: Óþekkt, kofi, mylla?

Tegund: Tóft

Staðhættir

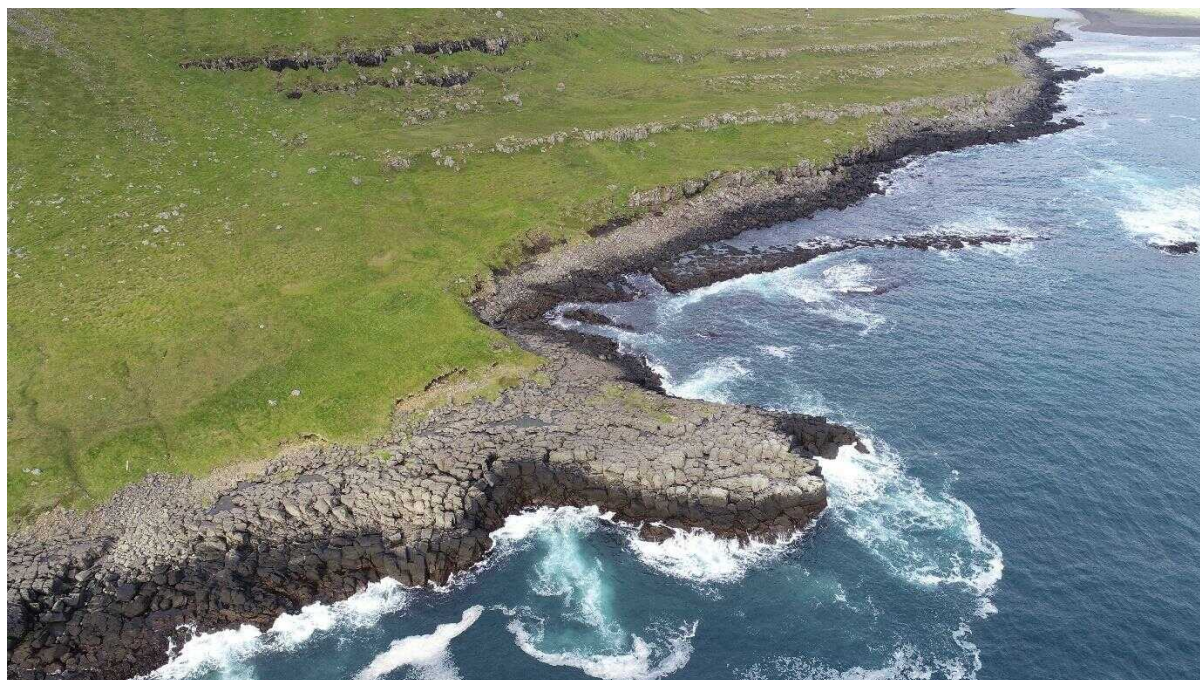
Fast austan bæjarlækjar á Kirkjubóli um 80m ofan vaðs á bæjarlæknum er gróin tóft.

Lýsing

Veggjalög óljós og tóftin mjög gróin. Tóftin er um 4x6m að utanmáli og eru veggir um 30cm á hæð og um 70cm á þykkt. Dyr hafa vitað í norður.

Aðrar upplýsingar

Í bókinni Á sjó og landi (bls. 32) segir að vatnsmylla hafi verið á Kirkjubóli. Ekki er vitað hvar myllan stóð en þetta gætu mögulega verið leifar myllutóftar þótt ekkert verði fullyrt þar um.

Mynd 9. Horft til vesturs yfir Kirkjubólshöfn. [2064-167] Höfnin er hægra megin við klettanesið á myndinni.

Kirkjuból 2064-167

Sérheiti: Kirkjubólshöfn

Hlutverk: Útræði

Tegund: Náttúrumyndun

Staðhættir

„Kirkjubólsmegin við skriðurnar [Kirkjubólsskriður] er útróðrastaðurinn Kirkjubólshöfn með dálitlu vari við tanga, en óöruggri lendingu“ (SJM, III, bls. 89).

„Höfnin er um 1,5 km utan við bæ og þar merkt eyðibýli á korti, en ekki getið búsetu í þeim heimildum, sem hér eru tiltækar. Hins vegar voru þar sjóhús og beitarhús, og vel má vera, að þar hafi verið afbýli um eitthvert skeið“ (SJM, III, bls. 89).

Kirkjuból 2064-25

Hlutverk: Fjárborg, rétt

Tegund: Tóft

Staðhættir

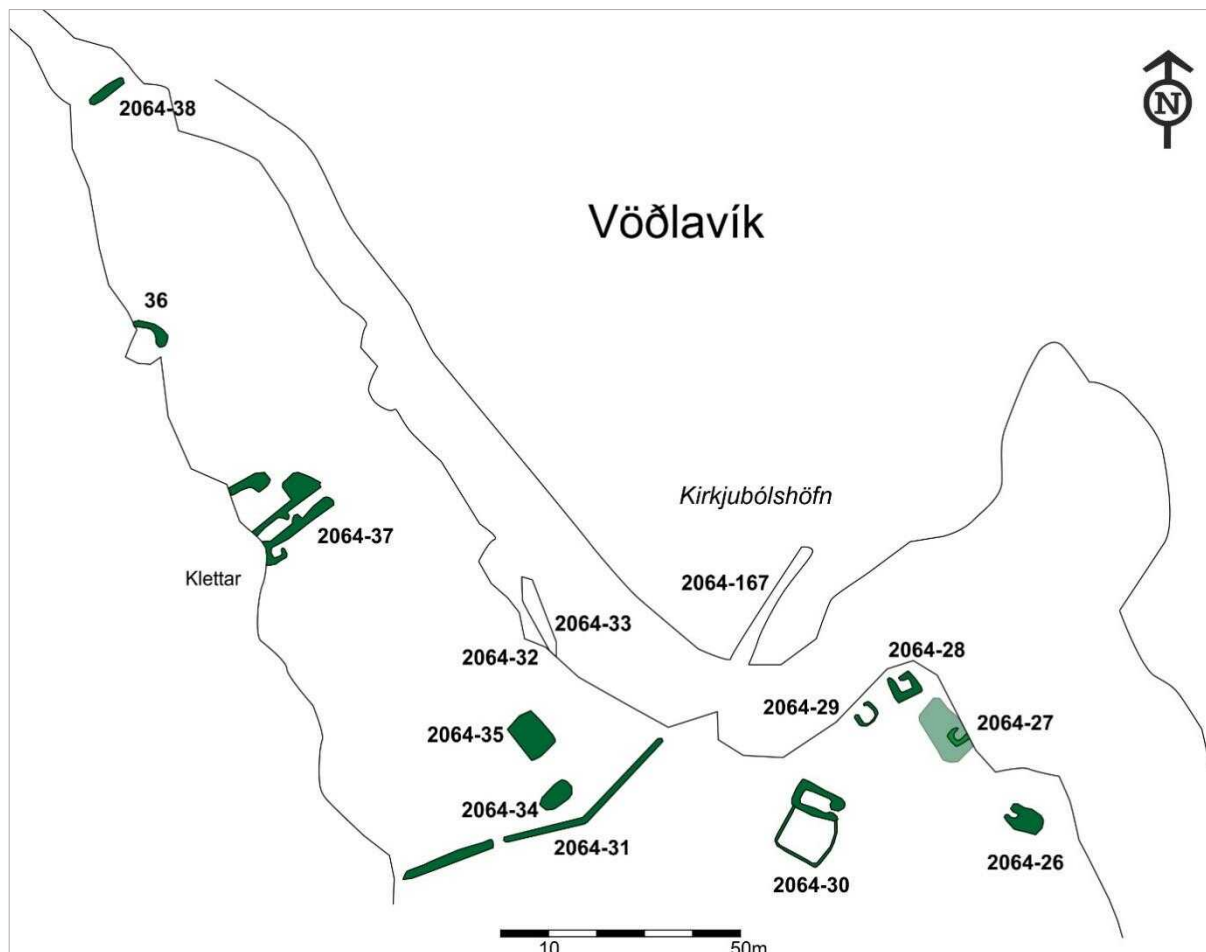
Um 180m suðaustur af Kirkjubólshöfn er hringlaga rétt eða fjárborg ofan sjávarbakka.

Lýsing

Tóftin er mjög gróin og ekki sést í grjót nema í inngangi sem snýr til austurs. Veggir eru hæstir um 60cm og 1m á þykkt.

Mynd 10. Horft til norðvesturs yfir hringlaga rétt eða fjárborg sunnan Kirkjubólshafnar.

Mynd 11. Yfirlitstekning af minjum við Kirkjubólshöfn.

Kirkjuból 2064-26

Hlutverk: Sjóhús

Tegund: Tóft

Hættumat: Mikil hættu vegna sjávargangs.

Staðhættir

Kirkjubólshöfn er á suðurströnd Vöðlavíkur, 1km utan við Kirkjubólshöfn. Fremst á sjávarbakka, á tanga 36m austan Kirkjubólshafnar, rétt um 2m frá sjávarbakka eru jarðsokknar leifar sjóhúss.

Lýsing

Jarðsokkin, gróin tóft, veggir óljósir en hólf til norðvesturs. Tóftin liggur nv-sa og er 7m löng og 5m breið og eru veggir hæstir um 50cm en erfitt að greina þá nákvæmlega.

Kirkjuból 2064-27

Hlutverk: Niðurgröftur, sjóhús

Tegund: Tóft

Staðhættir

Kirkjubólshöfn er á suðurströnd Vöðlavíkur, 1km utan við Kirkjubólshöfn. Fremst á sjávarbakka á tanga 10m austan Kirkjubólshafnar eru leifar sjóhústófta.

Lýsing

Um er að ræða aflanga tóftapúst sem er 6x13m að utanmáli en mest um 70cm á hæð. Grjóthlaðin smátóft, um 1x1m og opin til norðaustur út í fjöruna er byggð ofan í tóftapústina. Veggjalög ekki ljós í eldri tóft, liggur, nv-sa, farið að brotna úr tóftum

Kirkjuból 2064-28

Hlutverk: Sjóhús

Tegund: Tóft

Hættumat: Mikil hættu vegna sjávargangs.

Staðhættir

Kirkjubólshöfn er á suðurströnd Vöðlavíkur, 1km utan við Kirkjubólshöfn. Fremst á sjávarbakka sunnan Kirkjubólshafnar eru leifar sjóhúss.

Lýsing

Um er að ræða grjóthlaðinn grunn undan sjóhúsi og hefur hann að mestu verið niðurgrafinn, dyr vita í norðvestur. Hleðslur standa vel, 1,2m á hæð og um 80cm á þykkt.

Aðrar upplýsingar

Tóftin er einungis 2m austan við sjávarbakka sem brýtur af.

Mynd 12. Horft til vesturs yfir sjóhústóft [2064-12] austan Kirkjubólshafnar.

Kirkjuból 2064-29

Hlutverk: Sjóhús

Tegund: Tóft

Staðhættir

Mynd 13. Yfirlitsmynd af sjóhúsum austan Kirkjubólshafnar. Sjá má hvernig sjór brýtur af tóftunum [2064-26 og 27] nyrst á nesinu. Hægra emgin á mynd má sjá tóftir [2064-28 og 29] sem hafa að hluta horfið fyrir sjávarbakka. Ofar á nesinu má sjá leifar sjóhúsa og garðs [2064-30].

Kirkjubólshöfn er á suðurströnd Vöðlavíkur, 1km utan við Kirkjubólshafnar. Leifar af grjóthlöðnum grunni sjóhústóftar er fremst á sjávarbakka sunnan Kirkjubólshafnar.

Lýsing

Tóftin er um 3x4m að innanmáli, mjög hrunin og gróin. Veggir eru mest um 60cm á hæð og 70cm breiðir.

Aðrar upplýsingar

Tóftin er einungis 2m austan við sjávarbakka sem brýtur af.

Kirkjuból 2064-30

Hlutverk: Sjóhús, matjurtagarður/fiskreitur?

Tegund: Tóft

Staðhættir

Kirkjubólshöfn er á suðurströnd Vöðlavíkur, 1km utan við Kirkjubólshafnar. Tóft af sjóhúsi og matjugargarði eru í móa um 8m ofan hafnarinnar.

Lýsing

Þarna er djúpur grjóthlaðinn grunnur sjóhúss sem hefur legið nnv-ssa og dyr verið í austur. Veggir eru mest 1,8m að hæð og 1m á þykkt. Lág hleðsla afmarkar ferkantaðan garð, e.t.v. matjurtagarð eða fiskreit sunnan tóftarinnar.

Kirkjuból 2064-31

Hlutverk: Túngarður, hagagarður?

Tegund: Garðlag

Staðhættir

Vestan Kirkjubólshafnar er klettaröð sem liggur norðvestur-suðaustur á um 200m kafla. Milli klettanna og sjávarbakkanna er grasi gróið svæði sem afmarkað er af görðum á tvo vegu og innan svæðisins eru nokkrar tóftir.

Syðri garðurinn sem afmarkar svæðið liggur úr klettasporði og niður á sjávarbakka ofan Kirkjubólshafnar.

Lýsing

Garðurinn stendur ágætlega en hleðslan er vel gróin. Garðurinn er 57m langur, um 70cm þar sem hann er hæstur og um 1m á breidd.

Aðrar upplýsingar

Hafi þarna verið býli er líklegt að um túngarð sé að ræða en garðarnir gætu líka tengst beitarhúsum og rétt sem þarna eru.

Kirkjuból 2064-32

Hlutverk: Uppsátur

Tegund: Niðurgroftur

Staðhættir

Vestan Kirkjubólshafnar er klettaröð sem liggur norðvestur-suðaustur á um 200m kafla. Milli klettanna og sjávarbakkanna er grasi gróið svæði sem afmarkað er af görðum á tvo vegu og innan svæðisins eru nokkrar tóftir.

Bogadreginn niðurgroftur er inn í sjávarbakka vestan Kirkjubólshafnar.

Lýsing

Virðist manngert og ofan við var staur með hleðslu umhverfis. Þarna hafa bátar líklega verið dregnir upp úr höfninni.

Kirkjuból 2064-33

Hlutverk: leið

Tegund: gata

Staðhættir

Gata liggur frá sjávarbakkanum sunnan Kirkjubólshafnar á ská til vesturs niður í Kirkjubólshöfn.

Lýsing

Gatan er um metri á breidd og sjórinn hefur brotið úr henni neðst

Kirkjuból 2064-34

Hlutverk: Óþekkt

Tegund: Tóft

Staðhættir

Vestan Kirkjubólshafnar er klettaröð sem liggur norðvestur-suðaustur á um 200m kafla. Milli klettanna og sjávarbakkanna er grasi gróið svæði sem afmarkað er af görðum á tvo vegu og innan svæðisins eru nokkrar tóftir.

Algróin tóft liggur 5m vestan og innan syðri túngarðs [2064-31].

Lýsing

Tóftin liggur nna-ssv og veggjalög eru óglögg. Þarna er þó greinilega um tóft að ræða.

Kirkjuból 2064-35

Hlutverk: Óþekkt, fiskreitur?

Tegund: grunnur

Staðhættir

Vestan Kirkjubólshafnar er klettaröð sem liggur norðvestur-suðaustur á um 200m kafla. Milli klettanna og sjávarbakkanna er grasi gróið svæði sem afmarkað er af görðum á tvo vegu og innan svæðisins eru nokkrar tóftir.

Grjótgrunnur er um 10m ofan (norðvestan) við Kirkjubólshöfn og um 15m norðan við túngarðinn [2064-31].

Lýsing

Virðist vera slétt fremur ferköntuð flöt um 6x9m að stærð og 30cm á hæð. Grjótlag sumstaðar í botni en annars er svæðið algróið. Vera kann að þarna hafi verið fiskreitur til að þurrka fisk.

Kirkjuból 2064-36

Hlutverk: Rétt

Tegund: Hleðsla

Staðhættir

Vestan Kirkjubólshafnar er klettaröð sem liggur norðvestur-suðaustur á um 200m kafla. Milli klettanna og sjávarbakkanna er grasi gróið svæði sem afmarkað er af görðum á tvo vegu og innan svæðisins eru nokkrar tóftir.

Um 30m upp frá sjávarbökkum vestan Kirkjubólshafnar undir klettum er hleðsla sem afmarkar gripheldi upp við kletta.

Lýsing

Hleðslan liggur í hálfboga til suðausturs frá kletti. Klettarnir mynda náttúrulegt aðhaldi og myndar hleðslan fyrirstöðu.

Hleðslan er um 7m löng og um 1,2m á

hæð. Sumstaðar er hlaðið ofan á náttúrugrjót. Inngangur hefur verið í aðhaldið frá suðaustri.

Mynd 14. Horft til vesturs yfir rétt [2064-36] sem er hlaðin upp við kletta sunnan Kirkjubólshafnar.

Kirkjuból 2064-37

Hlutverk: Beitarhús

Tegund: Tóft

Staðhættir

Vestan Kirkjubólshafnar er klettaröð sem liggur norðvestur-suðaustur á um 200m kafla. Milli klettanna og sjávarbakkanna er grasi gróið svæði sem afmarkað er af görðum á tvo vegu og innan svæðisins eru nokkrar tóftir. Um 20m ofan vestan Kirkjubólshafnar, ofan sjávar og undir kletti er tvískipt fjárhús- og hlöðutóft.

Mynd 15. Beitarhúsa- og hlöðutóft upp af Kirkjubólshöfn, horft í suðvestur.

Lýsing

Tóftin liggur suðvestur-norðaustur, klettur myndar suðvestur skammvegg en þil verið til norðausturs. Tóftin er tvískipt, 5x15m að utanmáli. Aftari tóftin er 2x6m að innanmáli en fremri tóftin 2x9m. Veggir eru nokkuð farnir að hrynja og veggir grónir en þó sér víða í grjóti. Veggir eru hæstir 1,5m og 1m á breidd. Sunnan tóftarinnar er áföst kofatóft, um 2x2m að innanmáli með dyr til norðausturs. Norðan fjár-

húsanna eru svo óleggri tóftaveggir, e.t.v. leifar eldri tófta eða einhverskonar aðheldis upp við fjárhúsin.

Aðrar upplýsingar

Heimildamaður, Þórólfur Vigfússon, man eftir húsunum og segir þetta hafa verið 40 kinda hús. Það voru bændur á hinum bænum sem áttu húsin.

Kirkjuból 2064-38

Hlutverk: Túngarður, vörslugarður

Tegund: Garðlag

Staðhættir

Vestan Kirkjubólshafnar er klettaröð sem liggur norðvestur-suðaustur á um 200m kafla vestan. Milli klettanna og sjávarbakkanna er grasi gróið svæði sem afmarkað er af gördum á tvo vegu og innan svæðisins eru nokkrar tóftir.

Um 100m innan Kirkjubólshafnar og um 3m upp af sjávarbakka er garðhleðsla sem afmarkar svæðið að norðanverðu.

Lýsing

Nyrðri garðurinn er styttri, liggur frá klettum niður á brún ofan sjávarkletta. Hann er 7m langur, 0,5m á hæð og þykkt um 1m.

Mynd 16. Garðlag hlaðið frá kletti að brekkubrún ofan fjöru norðan Kirkjubólshafnar.

Kirkjuból 2064-39

Hlutverk: Vörslugarður

Tegund: Garðlag

Staðhættir

Grjóthlaðinn garður liggur frá fjöru upp í fall, 400m suður af Kirkjubólshöfn

Lýsing

Hann sést á um 100m löngum kafla frá fjöru upp í skriður neðan kletta og er um 60cm þar sem hann er hæstur og 1m á breidd.

Aðrar upplýsingar

Garðurinn er gerður úr stórum steinum úr hlíðinni og mjög hruninn. Gatan frá Kirkjubóli að Krossanesi liggur í gegn um garðinn.

Aðrar upplýsingar

„Í Kirkjubólsskriðum er Breiðagil (eða Merkigil). Síðan er Merkigarður. Skammt sunnan hans, í landi Krossaness, er garðbrot og gil, sem heitir Biðugil“ (Örnefnalýsing Vaðlavíkur, athugasemdir og viðbætur E.B.).

Kirkjuból 2064-40

Sérheiti: Músalækur

Hlutverk: Híbýli

Tegund: Tóft

Staðhættir

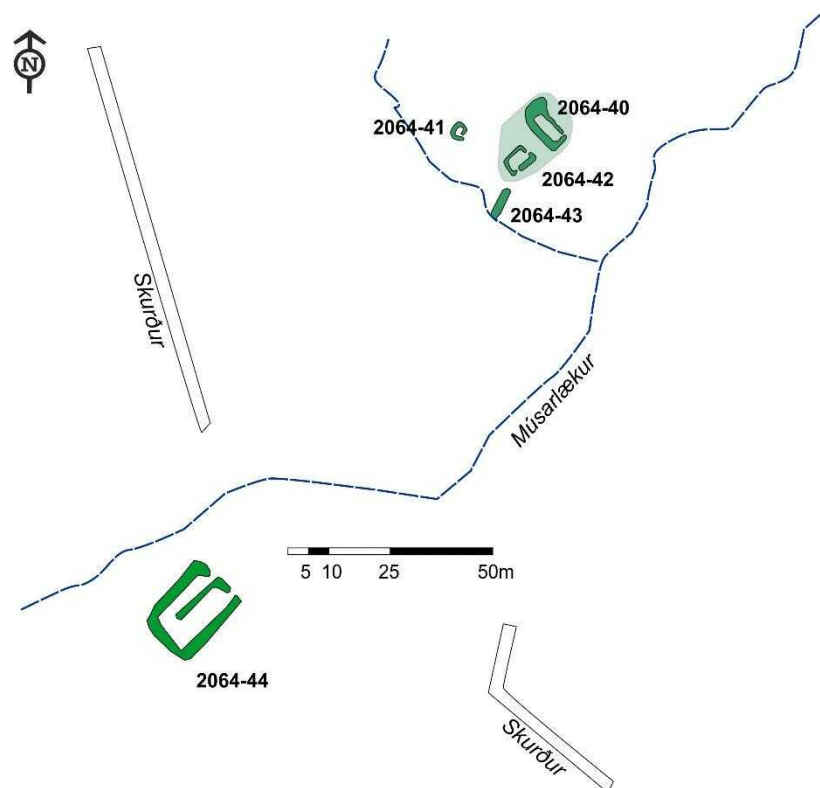
Músalækur liggur um 2,4km inn og vestur af Kirkjubóli, sunnan Kirkjubólsár. Efst á ræktuðu túnstykki er stæðileg beitarhúsatóft en auk þess eru þrjár fornlegar tóftir um 120m neðan þeirra, mögulega leifar býlisins Músalækjar. Tvær tóftir standa á afgangi upphækkun um 95m ofan Kirkjubólsár og 8m austur af kofatóft [2064-41]. Nyrðri tóftin er stærri og virðist hafa verið með hlaðna vegg á þrjá vegu en timburþil til norðausturs.

Lýsing

Tóftin liggur norðvestur-suðaustur og er um 11x6m að utanmáli. Veggheðslur nokkuð stæðilegar allt að 1,2m á hæð og 1m á breidd. Hleðsla við norðaustur langhlið mun óverulegri og er líklegt að timburþil hafi verið til norðausturs. Veggheðslur mjög hrunar og algrónar.

Aðrar upplýsingar

Heimildamaður Þórólfur Vigfússon segir Músarlæk farinn í eyði fyrir 1940 en ekki er vitað hvenær byggð hófst á býlinu. Steindór Einarsson sagði einhverja telja að býlið hafi upphaflega verið kallað Húsálækur.

Mynd 17. Yfirlitstekning af minjum á Músalæk.

Í Örnefnalýsingu (bls. 3) segir: „Nokkuð utar í fjallinu er hraunklettur, nefndur Gráhraun. Niður frá því fellur lítill lækur, nefndur Músarlækur, og var þar á flötunum niður við Kirkjubólsá samnefnt býli til forna. Nú eru þar beitarhús frá nýbýlinu Þverá“ (Örnefnalýsing Vaðlavíkur V.J.). Samkvæmt Sveitum og jörðum er „Afbýlið Músalækur [er] inni í vík utan við samnefndan læk og þar glöggar menjar túns og rústir húsa. Á svipuðum slóðum var nýbýlið Þverá“ (SJM, III, bls. 89).

Kirkjuból 2064-41

Hlutverk: Óþekkt, kofi

Tegund: Tóft

Staðhættir

Músalækur liggur um 2,4km inn og vestur af Kirkjubóli, sunnan Kirkjubólsár. Efst á ræktuðu túnstykki er stæðileg beitarhúsatóft en auk þess eru fornlegar tóftir um 120m neðan þeirra, mögulega af býlinu Músalæk. Lítil kofatóft liggur um 8m vestan meintra bæjartófta á Músalæk og 95m upp af ánni.

Lýsing

Tóftin er algróin og lyngi vaxin en veggir vel standandi. Hún er 2,5x4m að utanmáli, veggir hástir um 30cm og um 50cm þykkir. Dyr eru á tóftinni til austurs.

Kirkjuból 2064-42

Hlutverk: Óþekkt, útihús?

Tegund: Tóft

Staðhættir

Músalækur liggur um 2,4km inn og vestur af Kirkjubóli, sunnan Kirkjubólsár. Efst á ræktuðu túnstykki er stæðileg beitarhúsatóft en auk þess eru þrjár fornlegar tóftir um 120m neðan þeirra, mögulega leifar býlisins Músalækjar. Tvær tóftir standa á aflangri upphækkun um 95m ofan Kirkjubólsár og 8m austur af kofatóft [2064-41]. Syðri tóftin er jarðsokkin og gróin, líklega einhverskonar útihús.

Lýsing

Tóftin er algróin og hleðslur mjög hrundar inn á við. Hún liggur norðaustu-suðvestur og er 4,5x6m að utanmáli. Veggir hástir um 1m og 1m á þykkt. Dyr hafa mögulega verið syðst á suðaustur langhlið en það er þó óvíst.

Aðrar upplýsingar

Tóftin stendur á aflangri upphækkun sem er um 20m löng frá suðvestri til norðausturs og um 11m frá norðvestri til suðausturs. Hóllinn er nokkuð mishæðóttur en engin greinanleg veggjalög í honum, þarna eru þó örugglega að finna eldri minjar undir. E.t.v. eldra bæjarstæði Músalækjar.

Kirkjuból 2064-43

Hlutverk: Óþekkt

Tegund: Garðlag

Staðhættir

Garðlag liggur frá niðurgröfnum læk til norðurs að syðri tóftinni á meintu bæjarstæði Músalækjar.

Lýsing

Garðlagið er algróið og um 7m langt, 50cm hátt og 70cm breitt. Tilgangur þess er óviss en ólíklegt er að um sé að ræða túngarðsbrot.

Kirkjuból 2064-44

Sérheiti: Músalækur

Hlutverk: Beitarhús

Tegund: Tóft, steinsteypa

Staðhættir

Beitarhúsatóft er efst ofan ræktkaðra túnstykki á svokölluðum Músalæk 1,4km innan við Kirkjuból og 220m ofan Kirkjubólsár.

Lýsing

Tóftin er enn vel standandi og er full af timbri og bárujárni. Hleðslur heillegar en farnar að hrynja um 1,6m þar sem þær eru hæstar og 1m á þykkt. Steinsteypa plata er í fjárhúsum. Húsin eru tvístæð um 13x19m að utanmáli og tvennar dyr á norðvestur hlið. Þau liggja norðaustur-suðvestur.

Aðrar upplýsingar

Í Örnefnalýsingu (bls. 3) segir: „Nokkuð utar í fjallinu er hraunklettur, nefndur Gráhraun. Niður frá því fellur lítill lækur, nefndur Músarlækur, og var þar á flötunum niður við Kirkjubólsá samnefnt býli til forna. Nú eru þar beitarhús frá nýbýlinu Þverá“ (Örnefnalýsing Vaðlavíkur V.J.).

Samkvæmt Sveitum og jörðum er „Afbýlið Músalækur [er] inni í vík utan við samnefndan læk og þar glöggar menjar túns og rústir húsa. Á svipuðum slóðum var nýbýlið Þverá“ (SJM, III, bls. 89).

„Útihús voru úr torfi og grjóti undir járn, aðalfjárhúsin á gamla eyðibýlinu Músalæk og túnspilda einnig þar“ (SJM, III, bls. 89).

Kirkjuból 2064-45

Hlutverk: Kennimark

Tegund: Varða

Staðhættir

Á kletti um 800m utan og austan Músarlækjar og 1,5km innan Kirkjubóls er vörðuhrúgald

Lýsing

Varðan virðist heldur óvönduð smíð og við hlið hennar stendur steinn upp á rönd. Hún er um 60cm á hæð.

Kirkjuból 2064-46

Hlutverk: Kennimark

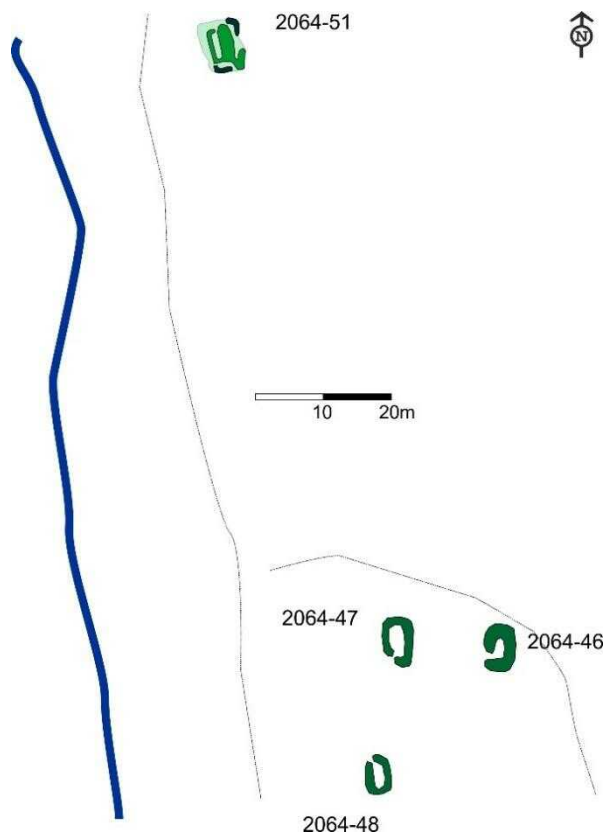
Tegund: Varða

Staðhættir

Varða stendur á kletti 900m utan Músarlækjar og 1,4km innan Kirkjubóls.

Lýsing

Vel hlaðin og stæðileg varða, um 70cm há.

Mynd 18. Yfirlitsteikning sem sýnir tóftir á Selhjalla.

Kirkjuból 2064-47

Hlutverk: Sel, mótóft?

Tegund: Tóft, þúst

Staðhættir

Á grösugum bala um 1,2km upp af Kirkjubólsbæ og um 30m austur af á, eru þrjár tóftir, líklega af seli.

Lýsing

Austasta tóftin er um 4x5m að utanmáli. Veggir tóftar standa ágætlega en eru mjög grónir. Veggir eru mest um 60cm háir og 1m á breidd. Dyr á suðvestur horni. Tóftin stendur á upphækkun og er auljóslega byggð ofan í eldri tóftir (7x7m að utanmáli) en ekki er hægt að sjá veggjalög.

Aðrar upplýsingar

Tóftirnar eru rétt vestan við mógrafasvæði og gæti verið að um sé að ræða mótóftir sem reistar eru á leifum gamals sels. Veggir eru þó of stæðilegir til slíks og dyr er sjaldan að finna á mótóftum. Mó/heyrtóftir sem eru austan selsins eru með mun óverulegri vegg.

Í örnefnalýðsingu Vaðlavíkur (bls. 4) segir: „Klettabrúin upp af Kirkjubólsbænum heitir Votuklettar. Hjallinn ofan við þá heitir Selhjalli“. Samkvæmt Sveitum og jörðum segir í búskaparannál að mótak hafi verið gott fjarri bæ en torf lélegt. Mótekjan hafi verið á Selhjalla og Nautamýrum (SJM, III, bls. 89).

Kirkjuból 2064-48

Hlutverk: Sel, mótóft?

Tegund: Tóft, þúst

Staðhættir

Á grösugum bala um 1,2km upp af Kirkjubólsbæ og um 30m austur af á eru þrjár tóftir, líklega af seli.

Lýsing

Næsta tóft vestan tóftar [2064-47] er önnur samskonar tóft. Hún er um 4,5x7m að utanmáli. Veggir tóftar standa ágætlega en eru mjög grónir. Veggir eru mest um 70cm háir og 60cm á breidd. Dyr á suðvesturhorni. Tóftin stendur á upphækkun og er augljóslega byggð ofan í eldri tóftir.

Aðrar upplýsingar

Tóftirnar eru rétt vestan við mógrafasvæði og gæti verið að um sé að ræða mótóftir sem reistar eru á leifum gamals sels. Veggir eru þó of stæðilegir fyrir slíkt og dyr er sjaldan að finna á mótóftum. Mó/heyttóftir sem eru austan selsins eru með mun óverulegri vegg.

Í örnefnalýðingu Vaðlavíkur (bls. 4) segir: „Klettabrúin upp af Kirkjubólshænum heitir Votuklettur. Hjallinn ofan við þá heitir Selhjalli“. Samkvæmt Sveitum og jörðum segir í búskaparannál að mótak hafi verið gott fjarri bæ en torf lélegt. Mótekjan hafi verið á Selhjalla og Nautamýrum (SJM, III, bls. 89).

Kirkjuból 2064-49

Hlutverk: Sel, mótóft?

Tegund: Tóft, þúst

Staðhættir

Á grösugum bala um 1,2km upp af Kirkjubólshæ og um 30m austur af á, eru þrjár tóftir, líklega af seli.

Lýsing

Um 15m sunnan tófta [2064-47 og 48] er þriðja seltóftin. Hún er um 4x6m að utanmáli. Veggir tóftar standa ágætlega en eru mjög grónir. Veggir eru mest um 70cm háir og 70cm á breidd. Dyr á suðvestur horni. Tóftin stendur á upphækkun og er auljóslega byggð ofan í eldri tóftir.

Aðrar upplýsingar

Tóftirnar eru rétt vestan við mógrafasvæði og gæti verið að um sé að ræða mótóftir sem reistar eru á leifum gamals sels. Veggir eru þó of stæðilegir í því samhengi og dyr er sjaldan að finna á mótóftum. Mó/heyttóftir sem eru austan selsins eru með mun óverulegri vegg.

Í örnefnalýðingu Vaðlavíkur (bls. 4) segir: „Klettabrúin upp af Kirkjubólshænum heitir Votuklettur. Hjallinn ofan við þá heitir Selhjalli“. Samkvæmt Sveitum og jörðum segir í búskaparannál að mótak hafi verið gott fjarri bæ en torf lélegt. Mótekjan hafi verið á Selhjalla og Nautamýrum (SJM, III, bls. 89).

Kirkjuból 2064-50

Hlutverk: Mótóft, heyttóft?

Tegund: Tóft

Staðhættir

Tvær tóftir eru í móum í hvilft upp af klettum ofan Kirkjubólshæ um 980m ofan bæjar. Umhverfis er augljóst að hefur verið mótaka en einnig kann að hafa verið heyjað á svæðinu.

Lýsing

Syðri tóftin liggur 30m suður af þeirri nyrðri [2064-166] og er eins og þúst í landslaginu. Hún stendur hærra en landið umhverfis. Veggir óverulegir mest um 30cm á hæð og 30cm á þykkt. Engar dyr á tóftinni.

Kirkjuból 2064-166

Hlutverk: Mótóft, heyttóft?

Tegund: Tóft

Staðhættir

Tvær tóftir eru í móum í hvilft upp af klettum ofan Kirkjubóls um 980m ofan bæjar. Umhverfis er augljóst að hefur verið mótaka en einnig kann að hafa verið heyjað á svæðinu.

Lýsing

Nyrðri tóftin liggur 30m norðvestur af þeirri syðri [2064-50] er eins og þúst í landslaginu og stendur hærra en landið umhverfis. Hún liggur norðvestur-suðaustur og er 3,5x6m að utanmáli. Veggir óverulegir mest um 30cm á hæð og 30cm á þykkt. Engar dyr eru á tóftinni en hún stendur á upphækkun sem bendir til eldri tófta undir.

Aðrar upplýsingar

Í örnefnalýðsingu Vaðlavíkur (bls. 4) segir: „Klettabrúnin upp af Kirkjubólsbænum heitir Votuklettur. Hjallinn ofan við þá heitir Selhjalli“. Samkvæmt Sveitum og jörðum segir í búskaparannál að mótak hafi verið gott fjarri bæ en torf lélegt. Mótekjan hafi verið á Selhjalla og Nautamýrum (SJM, III, bls. 89).

Kirkjuból 2064-51

Hlutverk: Sel, mótóft?

Tegund: Tóft, þúst

Staðhættir

Á grösugum bala um 1,2km upp af Kirkjubólsbæ og um 30m austur af á, eru þrjár tóftir, líklega af seli. Um 90m norðan þeirra er tóft sem liggur ofan á eldri tóftum.

Lýsing

Tóftin er aflöng, 3x7m að utanmáli. Hún liggur augljóslega ofan á eldri tóftum og eru nokkur ógleggri veggjabrot umhverfis. Umfang eldri tófta er 6x8m. Efsta tóftin gæti verið kvíar frá selinu en gæti einnig verið móþurrkunartóft ofan á eldri seltóftum. Veggir eru lágir og algrónir, um 40cm á hæð og um 80cm á breidd. Dyr hafa verið til norðurs.

Aðrar upplýsingar

Í örnefnalýðsingu Vaðlavíkur (bls. 4) segir: „Klettabrúnin upp af Kirkjubólsbænum heitir Votuklettur. Hjallinn ofan við þá heitir Selhjalli“. Samkvæmt Sveitum og jörðum segir í búskaparannál að mótak hafi verið gott fjarri bæ en torf lélegt. Mótekjan hafi verið á Selhjalla og Nautamýrum (SJM, III, bls. 89).

Kirkjuból 2064-52

Hlutverk: grafreitir

Tegund: grafreitir

Staðhættir

Á melum 700m vestur af túni á Kirkjubóli er grafreitir Vöðlvíkinga

Lýsing

Garðurinn var tekinn í notkun á fyrri hluta 20. Aldar.

Aðrar upplýsingar

„Grafreitir Vöðlvíkinga er innst í stykkinu [Nautamýrum] og fjárréttin innar undir Hellraklettum „(SJM III, 89).

Kirkjuból 2064-214

Sérheiti: Kirkjuból 2

Hlutverk: Híbýli

Tegund: Heimild

Staðhættir

Tvíbýlt var á Kirkjubóli frá 1920 en þá eru þar tveir bæir skv. manntali.

Aðrar upplýsingar

Samkvæmt heimildamanni, Þórólfi Vigfússyni, stóð hitt íbúðarhúsið austur af þar sem nú er sumarbústaður og hnit eru tekin af loftmynd. Hvort býlið átti sín útihús í túni og Kirkjuból 2 var auk þess með beitarhús [2064-37] úti við Kirkjubólshöfn.

Kirkjuból 2064-215

Hlutverk: Túngarður

Tegund: Garðlag

Staðhættir

Um 20m upp frá þar sem bæjarlækur mætir Kirkjubólsá er garður sitt hvoru megin lækjar.

Lýsing

Garðurinn liggur frá brekku sunnan bæjarlækjar í boga til norðvesturs að læknum, heldur svo áfram norðan megin lækjar og sést þar á um 30m kafla. Garðurinn er um 1m á breidd og 60cm þar sem hann er hæstur.

Óstaðsettar minjar

Kirkjuból 2064-207

Sérheiti: Bænhústóft

Hlutverk: Bænhús, kirkja

Tegund: Heimild

Ástand: Ómetið

Staðhættir

Ekki er vitað hvar tóftin var en þó bendir textinn til að hún hafi verið neðarlega í túni, líklega nærri bæjarhóli.

Aðrar upplýsingar

Í Sveitum og jörðum segir: „Séra Hallgrímur Jónsson segir í sóknarlýsingu 1843, að kirkja og bænhús hafi verið í Vöðlavík og eigi Kolfreyjustaðaprestur að hafa rifið hana og ætlað að flytja viðina heim til sín, en farist á leiðinni með farminum.

Í sóknarlýsingu Hólmasóknar 1843 (Sýslu- og sóknarlýsingar, bls. 383) segir: [...] Munnmæli eru að kirkja eða bænahús hafi verið í fornöld á Kirkjubóli í Vöðlavík og átti Kolfreyjustaðaprestur að hafa rifið það og ætlað að flytja heim til sín, er fórst á leiðinni með allan farminn. Í umfjöllun Sigurðar Gunnarssonar í Safni til sögu Íslands (2. bindi, bls. 469) segir: „Krossavík í Reyðarfirði. Svo heitir þar nú enginn bær. En líklega hefir svo heitið einn bærinn í Vöðlavík, sem Landnáma bendir til að hafi heitið Krossavík. Þar heitir nú Kirkjuból, og mun þar eitt sinn hafa verið kirkja. Þar er nú tóft niðr á túni sem kölluð er bænhústóft [...]“

Kirkjuból 2064-208**Hlutverk:** Mótekja**Tegund:** Heimild**Staðhættir**

Mór var tekinn á Nautamýrum og víðar í landi Krossaness. Var ekki skoðað við skráningu 2019.

Kirkjuból 2064-209**Sérheiti:** Eiríkshellir**Hlutverk:** Hellir**Tegund:** Heimild**Staðhættir**

„Í hlíðinni neðan við hann [Mýrarhjalla] er lítill klettaskúti, sem nefndur er Eiríkshellir, og er sagt, að hann beri það nafn af því, að þar hafi einhvern tíma verið falinn sakamaður, sem Eiríkur hafi heitið“ (Örnefnalýsing Kirkjubóls V.J.).

Heimildamaður, Steindór Einarsson, segir að þarna sé hlaðið upp við stóran stein sem hallar upp að kletti inn og upp af Þverárbænum.

Kirkjuból 2064-216**Hlutverk:** Rétt**Tegund:** Heimild**Lýsing**

Var ekki skoðað sumarið 2019.

Aðrar upplýsingar

Í örnefnaskrá Vaðlavíkur (VJ, bls. 4) segir: „Nú kem ég þá að lítilli á, sem nefnist Hellisá og kemur fram úr áðurnefndum Nónbotnum. Utan við hana er svo nýbýlið Þverá. Kletturinn þar fyrir utan nefnist Hellraklettur; neðan undir honum er fjárrétt umgirt frá náttúrunnar hendi af stórgrýti að mestu.“

Mynd 19. Horft til norðurs yfir tún í Krossanesi. Bæjarstæðið er hægra megin fyrir miðju myndar.

Krossanes – ágríp af sögu

Krossanes er ysti bærinn í norðanverðum Reyðarfirði og liggur mót hafi yst á nesinu sem skilur að Reyðarfjörð og Vöðlavík. Jörðin var eign Þingmúlakirkju og síðar Vallaneskirkju en er nú ríkiseign. Aðflutningur landleiðina var erfiður því á aðra hönd eru Kirkjubólsskriður en hina Karlskálskriður. Sjóleið var um opið haf og landing slæm og því aðeins hægt að nota litla báta sem draga mátti á land. Hins vegar var beitiland snjólétt og skjólgott og fiskimið góð. Jörðin hélst í byggð til 1944 en þangað kom aldrei akvegur, rafmagn né vélknúin tæki.⁹

Krossaness er fyrst getið í rekaskrá Hólmakirkju frá 1397.¹⁰ Samkvæmt Jarðatali Johnsens 1847 var jarðardýrleiki sex hundruð og tvö kúgildi en í nýrri jarðabók er jörðin endurmetin 7,5 hundruð.¹¹ Í Búskaparannál Sveita og jarða (3. bindi, bls. 92) segir að árið 1918 hafi hæfileg áhöfn verið tvær kýr, tveir hestar og 150 fjár. Hlunnindi á jörðinni voru reki og útræði en vegna erfiðrar lendingar var einungis hægt að nota árabát.

Árið 1703 bjuggu átta manns á Krossanesi og var einbýlt. Árið 1901 bjuggu þar 16 manns og jörðin þá tvíbýl sem hélst þar til bærinn fór í eyði 1944.¹²

Við fornleifaskráninguna 2019 var skoðaður bakki sem brýtur af efst á svokallaðri Bæjarklöpp. Þar komu fram 10cm þykk fokmoldarlög með áfoki af kolum, móösku og brenndum beinum undir gjóskulagi úr Öskju frá 1366.

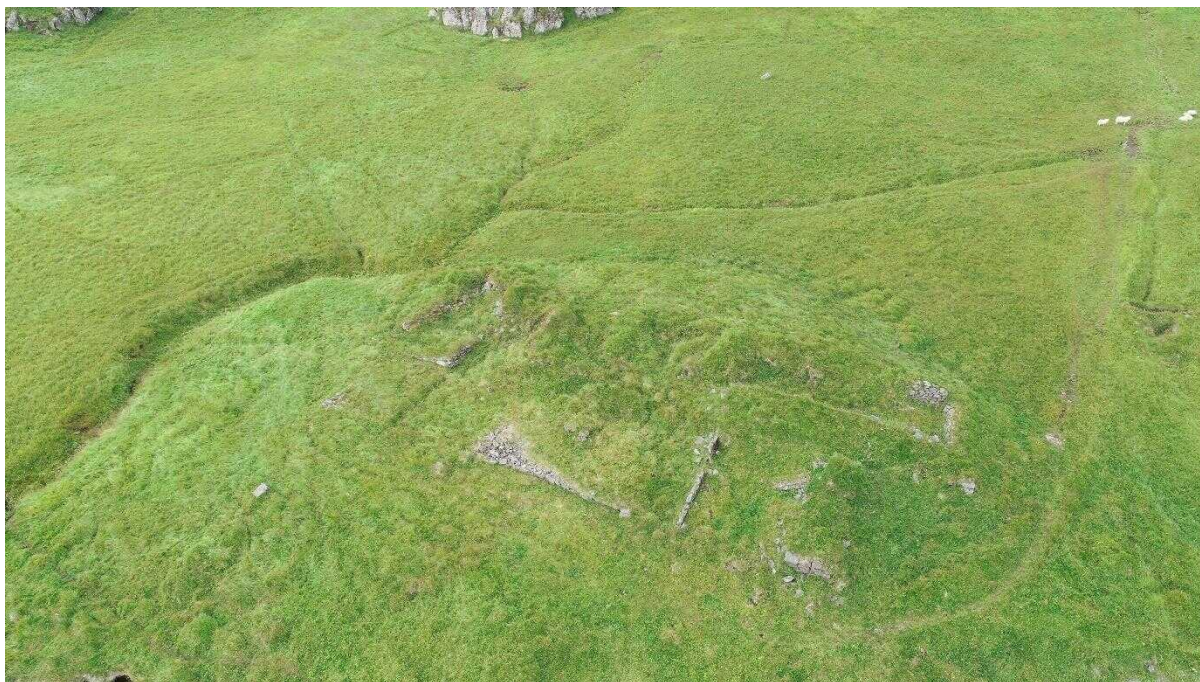
⁹ Sveitir og jarðir í Múlaþingi, 3. Bindi, bls. 91-93.

¹⁰ Íslenskt fornbréfasafn, 4. bindi, bls. 226.

¹¹ Jarðatal Johnsen 1847, bls. 374, Ný jarðabók fyrir Ísland 1861, bls. 144.

¹² www.manntal.is skoðað 05.04.2020.

Fornleifaskrá

Mynd 20. Yfirlitsmynd af tóftum bæjarhúsa í Krossanesi. Horft í norðvestur.

Krossanes 2064-53

Sérheiti: Krossanes

Hlutverk: Híbýli

Tegund: Bæjarstæði

Staðhættir

Bæjarhóll Krossaness og tóftir í honum standa neðst í túni, rétt um 15m ofan sjávarbakka.

Lýsing

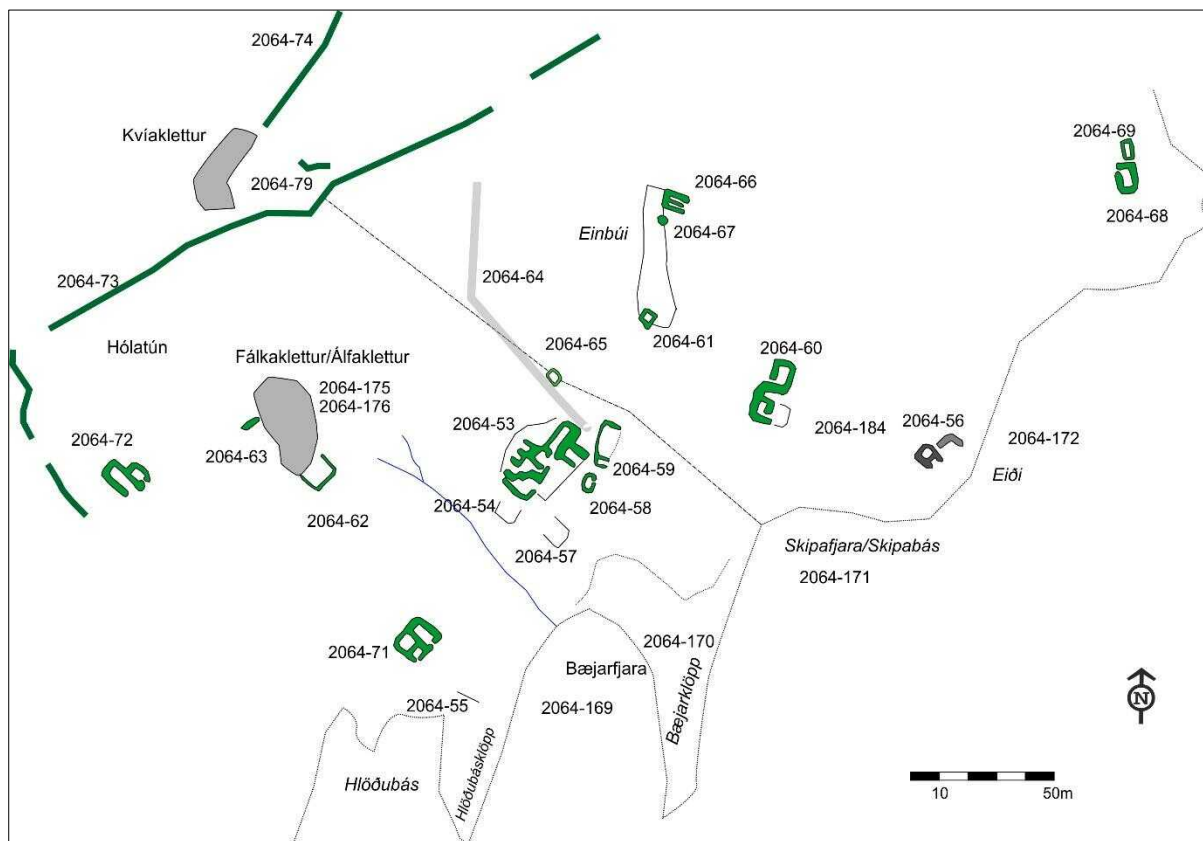
Enn má sjá herbergjaskipan í þeim húsum sem voru í Krossanesi þegar bærinn var aflagður. Um er að ræða grunna framhúsa úr timbri og torfhúsa bak þeirra. Hleðslur standa enn vel en hrundar og tóftirnar eru að gróa upp, veggir ná 1,8m þar sem hæstir og eru, að jafnaði, um 1m á þykkt. Tóftirnar standa á upphækkun eldri húsa í bæjarhólnum. Framan við tóftirnar er slétt flöt, leifar bæjarhlaðsins og áfast sunnan við garðlag umhverfis matjurtagarð.

Aðrar upplýsingar

Í yfirmati fasteigna frá 1916-1918 (bls. 73) segir: „Baðstofa, eldhús, skemma, fjós fyrir 3 naut, hesthús fyrir 4 hesta. Hús leiguliða: Timburhús 8x8 ál. Heyhlaða 120 hesta.“

Í Sveitum og jörðum (bindi 3. bls. 92) segir: „Hús: Íveruhús við búsetulok '44 voru að stofni til komin '14, en breytt og byggt við nokkrum sinnum, þekjur t.d. járnklæddar, byggt stofuhús með flötu þaki framan við baðstofu '22 eða '23 og þá steiptur skemmuveggur. Baðstofa 12x5 álnir, alþiljuð, þrískipt uppi. Timburhús utan við baðstofu um 6x5 álnir, uppi tvískipt, niðri eldhús, lítil stofa o.fl.“

Í örnefnalýsingum Páls Guðmundssonar (bls.2) segir: „Suður úr Hvalpúfunni gekk klöpp. Vestan við hana voru flúðir, sem enduðu við vog, sem kallaður var Eiði og var aðallendingarstaður við Krossanes. Upp af þessu Eiði stóð Krossanesbærinn, og á fjörukambinum voru fiskhús.“

Mynd 21. Yfirlitsteikning af minjum í túni.

Krossanes 2064-54

Hlutverk: Matjurtagarður

Tegund: Garðlag

Staðhættir

Matjurtagarður er fast sunnan bæjartófta á Krossanesi.

Lýsing

Lágt garðlag sem afmarkar ferkantaðan garð, um 6x6m að stærð. Garðlagið er mest um 1cm á hæð og um 10cm á þykkt og hefur legið undir vírgirðingu.

Aðrar upplýsingar

Á túnakorti er sýndur einn matjurtagarður sunnan bæjar, 117 m² (Túnakort Krossanes).

Á örnefnalýsingakortum eru merktur inn kálgarður á sama stað.

Krossanes 2064-55

Hlutverk: Sjóbúð

Tegund: Hleðsla

Staðhættir

Einföld grjótröð efst á kletti ofan við sjó efst á klettasnös (Hlöðubásklöpp) sem liggur fram í sjó um 65m suðvestur af bæjarstæðinu.

Lýsing

Þarna er nú einungis lágt veggjabrot, einföld grjótröð 8m löng og mest um 20cm á hæð. Annað af húsinu er horfið í sjó. Slétt flöt efst á tanganum, gróin en skemmd af sjávargangi.

Krossanes 2064-56

Hlutverk: Sjóhús

Tegund: Tóft, hleðsla

Staðhættir

Sjóhústóft er efst í fjöruborði 107m austur af bæjartóftum á Krossanesi

Lýsing

Þetta er tvískipt grjóthlaðin tóft og hefur þil vitað til suðausturs. Tóftin liggur norðvestur-suðaustur og er 6x7m að utanmáli, dyr eða þil hafa vitað í suðaustur. Hleðslur eru mjög hrundar um 50cm þar sem þær

Mynd 22. Sjóhústóft [2064-56] við Eiði, horft í austur.

eru hæstar og 1m á breidd. Leifar eldri hleðslu liggur til norðausturs frá tóftinni, líklega leifar eldra sjóhúss

Aðrar upplýsingar

Samkvæmt örnefnalýsingum segir: „Austan og neðan við bæinn voru fjárhús og hlaða [2064-59], og nokkru neðar, á malarkambinum, var sjóhús til að salta í fisk, beita línu o.fl. Upp að því voru bátarnir settir til vetursetu og stundum upp að fjárhúsum” (Örnefnaskrá Krossanes, P.G.bl. 3). Á örnefnalýsingakortum kemur fram hvar fjárhúsin voru. Í Sveitum og jörðum (3. bindi, bls. 92) segir: „Í Bæjarfjöru innan við Hundasnagann var annað uppsátur í vogi í nokkru vari af Bæjarfjöru og Lönguklöpp, en hitt utan við klöppina við Eiði, og stóð þar sjóhúsið við lítinn vog. Þarna eru straumköst og óhrein bátalending.”

Krossanes 2064-57

Hlutverk: Óþekkt, matjurtagarður?

Tegund: Garðlag

Hættumat: Hætta vegna sjávargangs

Staðhættir

Ferköntuð flöt umlukt lágu garðlagi á þrjá vegu er 7m ofan ofan sjávarbakka um 10m sunnan bæjartófta á Krossanesi.

Lýsing

Um er að ræða ferkantaða flöt sem afmörkuð er lágu garðlagi sem hefur legið undir vírgirðingu. Flötin er 6x6m að stærð og garðlagið er um 20cm hátt.

Krossanes 2064-58

Hlutverk: Óþekkt, kofi

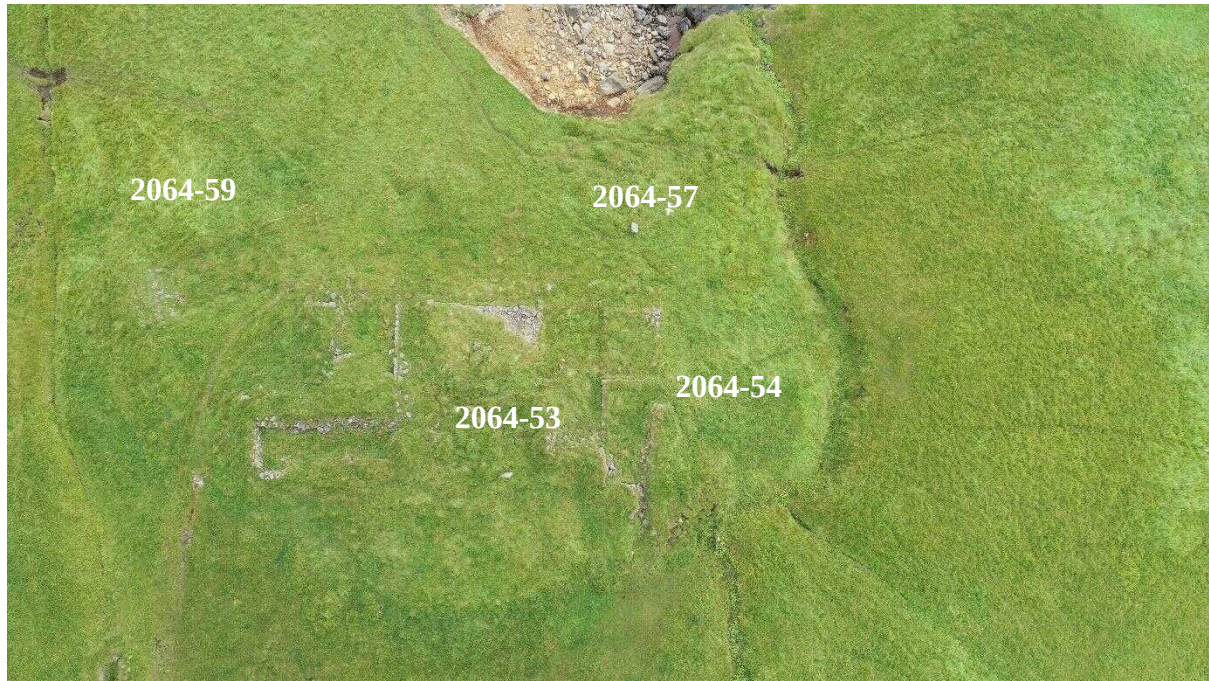
Tegund: Tóft

Staðhættir

Óglögg tóft er 4m austur af bæjarhlaði á Krossanesi.

Lýsing

Tóftin er nokkuð óglögg og jarðsokkin og erfitt að geta sér til um hlutverk hennar. Hún er 4x6m að utanmáli og hafa dyr vitað í suðaustur. Veggir eru mest 30cm háir og um 40cm á breidd. Tóftin er algróin.

Mynd 23. Yfirlitsmynd tekin beint niður á bæjarstæðið. Grunnur timburhúss er vinstra megin aðal bæjarhúsanna.

Krossanes 2064-59

Hlutverk: Híbýli

Tegund: Tóft, niðurgröftur

Staðhættir

Tóft liggur fast sunnan heimreiðar þar sem hún beygir við norðausturhorn bæjarhúsa.

Lýsing

Tóftin liggur á suðurbakka lækjar og dálítið á ská við önnur bæjarhús og að hluta niðurgrafin. Grjót sést í hleðslum en þær eru mjög hrundar. Tóftin er um 5x9m á stærð og veggir eru gleggstir norðan og sunnan í tóftinni en lægstir til austurs. Hæð veggja mest 50cm og 1m á þykkt. Líklega grunnur húsa.

Aðrar upplýsingar

Á ljósmynd í Sveitum og jörðum (3 bindi, bls. 91) má sjá tvær, að því er virðist samfastar, timburbyggingar á sama stað og tóftin er. Í yfirmati fasteigna frá 1916-1918 (bls. 73) segir: „Baðstofa, eldhús, skemma, fjós fyrir 3 naut, hesthús fyrir 4 hesta. Hús leiguliða: Timburhús 8x8 ál. Heyhlaða 120 hesta.“

Krossanes 2064-60

Hlutverk: Fjárhús, hlaða

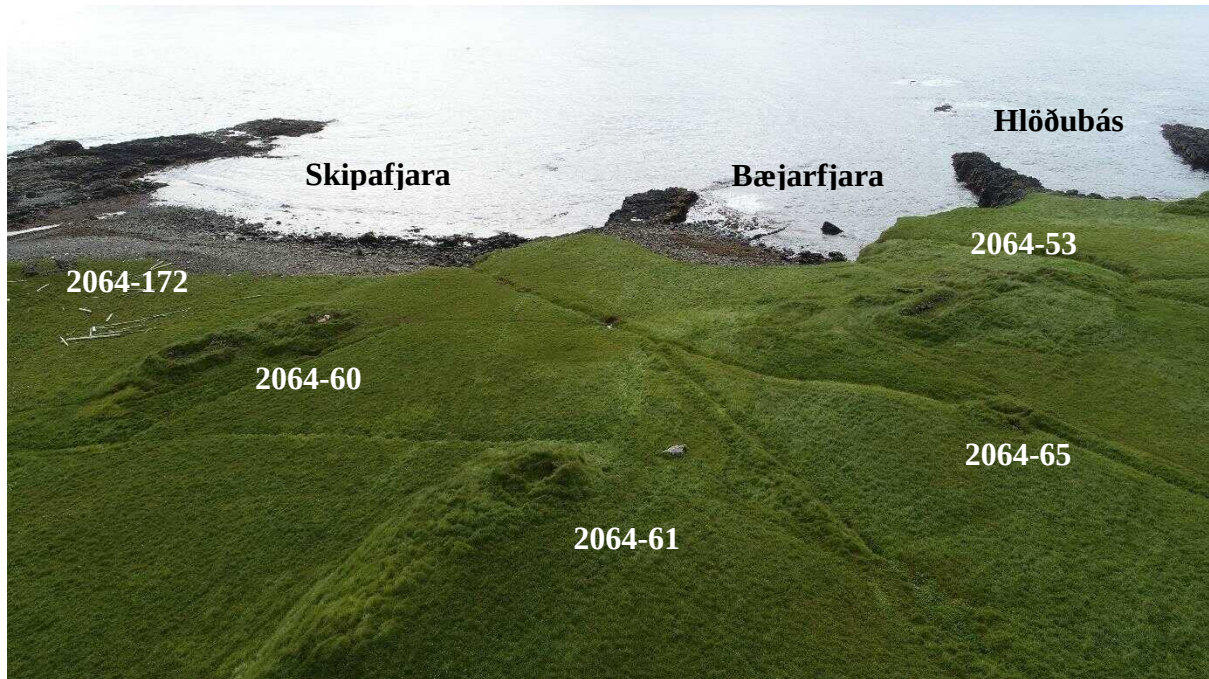
Tegund: Tóftaþyrping

Staðhættir

Fjárhús og hlöðutóft liggja 50m norðaustur af bæjarstæðinu á Krossanesi

Lýsing

Um er að ræða tvö hús sem eru tengd saman með garðhleðslu, sem hefur myndað aðheldi milli húsanna. Hleðslur standa vel en farnar að hrynja, mest 1,7m á hæð og 1m á þykkt.

Mynd 24. Yfirlitsteikning á sem sýnir minjar næst bæ.

Tóftirnar eru um 15m ofan bakka ofan sjávar sem brýtur af. Tóftirnar liggja nna-ssv og eru í heild 9x20m að utanmáli. Nyrðra húsið er 3x5m að innanmáli og dyr eru á norðvestur langhlið. Syðri tóftin er 3x4m að innanmáli og hafa dyr vitað í austur. Framan dyranna er slétt flöt 6x6m á stærð. Milli húsanna er 3m löng vegghleðsla.

Aðrar upplýsingar

Samkvæmt örnefnalýsingum segir: „Austan og neðan við bæinn voru fjárhús og hlaða, og nokkru neðar, á malarkambinum, var sjóhús [2064-56] til að salta í fisk, beita línu o.fl. Upp að því voru bátarnir settir til vetursetu og stundum upp að fjárhúsum” (Örnefnaskrá Krossaness, P.G.bl. 3). Á örnefnalýsingakortum kemur fram hvar fjárhúsin voru.

Krossanes 2064-61

Hlutverk: Reykkofi

Tegund: Tóft

Staðhættir

Um 40m norður af bæjartóftunum er klettaaholt sem nefndist Einbúi. Kofatóft liggur syðst á holtinu.

Lýsing

Þetta er grjóthlaðin tóft, að hluta niðurgrafin. Hún er um 4x4,5m að utanmáli. Hleðslur standa ágætlega og eru hæstar um 1,3m en 70cm á breidd. Dyr eru til suðurs og var enn hella yfir dyraopinu.

Aðrar upplýsingar

Samkvæmt örnefnalýsingum Páls Guðmundssonar (bls.2) er klettabelti í túninu austur af bænum, kallað Einbúi. Það er að mestu leyti grasi gróið. Við vesturenda þess var reykhus, þar sem kjöt var reyk, en við austurendann var fjárhús [2064-66]. Á korti sem fylgir örnefnalýsingunni kemur fram hvar Reykhúsið er (Örnefnalýsing Krossaness. Blað 1, nr. 3).

Krossanes 2064-62

Hlutverk: Matjurtagarður

Tegund: Garðlag

Staðhættir

Leifar matjurtagarðs eru suðaustan undir svokölluðum Fálkakletti, 50, vestur af bæjartóftum í Krossavík.

Lýsing

Lágt garðlag myndar ferkantað hól, 9x12m að stærð upp við klettinn að suðaustan. Hæð garðlags er mest 20cm og 30cm breitt og hefur legið undir vírgirðingu.

Mynd 25. Leifar matjurtagarðs [62] við Fálkaklett. Ofan á klettinum var leikstaður barna og hann var einnig talinn álagastaður.

Krossanes 2064-63

Hlutverk: Rétt

Tegund: Hleðsla

Staðhættir

Hlaðið garðlag er á milli tveggja kletta, 80m vestur af bæjarhúsatóftum

Lýsing

Hlaðið hefur verið á milli tveggja kletta til að mynda aðhald. Garðlagið sést á 6m löngum kafla og er mest um 50cm hátt, hlaðið upp við brekku.

Krossanes 2064-64

Hlutverk: Heimreið

Tegund: Gata

Staðhættir

Heimreiðin frá Krossanesi lá frá bænum til norðurs upp tún meðfram bæjarlæknum á um 60m löngum kafla til norðvesturs, þar beygir gatan yfir lækinn og liggur til norðurs út túnið.

Aðrar upplýsingar

Gatan er sýnd á túnakorti Krossaness.

Krossanes 2064-65

Sérheiti: Brunnhús

Hlutverk: Vatnsból

Tegund: Tóft, niðurgroftur

Staðhættir

Um 10m norðan bæjarstæðisins, austan heimreiðar er brunnhústóft á bæjarlæknum.

Lýsing

Tóftin liggur ofan á skurði sem leiddi vatn heim að bænum og hefur vatnið runnið í gegnum tóftina. Tóftin er gróin en hleðslur sjást í henni innanverðri, op hafa verið á báðum skammhliðum.

Aðrar upplýsingar

„Skammt niður af fjárréttinni var uppsprettulind, sem aldrei fraus. Var hún leidd í skurði að litlu húsi, sem byggt var yfir smárennu (tréstokk). Þetta hús var kallað Brunnhús. Í þessu húsi var alltaf hægt að ná vatni, hvað mikið sem frostið var (Örnefnaskrá Krossaness, P.G.. bls. 3). Þarna var einnig skoluð ull, þegar hún var þvegin, afvatnaður saltfiskur o.fl.” Á korti sem fylgir örnefnalýsingunum kemur fram hvar Brunnhúsið er.

Krossanes 2064-66

Hlutverk: Fjárhús

Tegund: Tóft

Staðhættir

Um 40m norður af bæjartóftunum er klettaholt sem nefndist Einbúi. Fjárhústóft liggur upp við Klettana norðanverða.

Lýsing

Tóftin liggur austur vestur, 2x6m að innanmáli og er garði í henni miðri. Hleðsla stendur nokkuð vel en farin að hrynja, 1m á hæð og 1m á þykkt. Timburpil hefur verið í austur en klettar mynda vestur skammhlið.

Aðrar upplýsingar

Samkvæmt örnefnalýsingum Páls Guðmundssonar (bls.2) segir: „Austur

af bænum, í túninu, var klettabelti, að mestu leyti grasi gróið. Við vesturenda þess var reykhus, þar sem kjöt var reykt, en við austurendann var fjárhús. Klettabelti þetta var kallað Einbúi.”

Á korti sem fylgir örnefnalýsingunum kemur fram hvar fjárhúsið er (Örnefnalýsing Krossaness. Blað 1, nr. 6).

Mynd 26. Fjárhús [2064-66] nyrst á Einbúa.

Krossanes 2064-67

Hlutverk: Óþekkt

Tegund: Þúst

Staðhættir

Nyrst á Einbúa, klettaholti austur af bæ, er ferköntuð þúst.

Lýsing

Þústin virðist geta verið af einhverjum smákofa en engin veggjalög voru augljós. Hæð þústarinnar var 30cm og hún var 2,5x2,5m að stærð.

Mynd 27. Tóftir húsa, líklega útihúsa norðan bæjar. Tóftin sem liggur fjær [2064-68] er gleggri en tóftin [206469] norðan hennar (nær á mynd) er algróin. Á myndinni má einnig sjá nokkra handgrafna skurði.

Krossanes 2064-68

Hlutverk: Óþekkt, fjárhús?

Tegund: Tóft

Staðhættir

Um 190m norðaustur af bæjarstæðinu er tvær grjóthlaðnar tóftir á tanga við sjóinn. Syðri tóftin er veglegri.

Lýsing

Tóftin snýr norður-suður með dyr nyrst á vestur langvegg. Hún er 2x6m að innanmáli og eru veggir mest um 1,3m á hæð og 1m á breidd. Grjóthleðslur standa vel en eitthvað farnar að hrynja.

Krossanes 2064-69

Hlutverk: Óþekkt

Tegund: Tóft

Staðhættir

Norðan fjárhústóftar [2064-67] er eldri tóft.

Lýsing

Tóftin snýr norður-suður, veggir mjög grónir og steinar lítt sýnilegir. Hún er 3x6m að utanmáli. Tóftin gæti verið tvískipt en óljóst þar sem veggir hafa hrunið inn á við. Dyr eru ekki sýnilegar. Vegg hæð er mest 60cm og þykkt 1m og tóftin er 3x6,5 að utanmáli.

Mynd 28. Fjöldi grunnra handgrafinna skurða er víða í túni í Krossanesi. Horft í suðaustur.

Krossanes 2064-70

Hlutverk: Skurðir

Tegund: Niðurgroftur

Staðhættir

Handgrafnir skurðir eru víða í túni.

Lýsing

Skurðirnir eru grunnir, mest um 60cm á dýpt og metri á breidd. Skurðirnir eru hér skráðir sem ein heild.

Aðrar upplýsingar

Samkvæmt Sveitum og jörðum (3. Bindi, bls. 92) segir í Búskaparannál: „Skurðir nokkrir handgrafnir, m.a. 2 lokræsi hjá Elísi“.

Krossanes 2064-71

Hlutverk: Fjárhús, hlaða

Tegund: Tóftaþyrping

Hættumat: Mikil hætta vegna sjávargangs

Staðhættir

Fjárhús og hlöðutóft liggja fremst á sjávarbakka um 50m suður af bæjartóftum á Krossanesi

Lýsing

Mynd 29. Fjárhús og hlaða [2064-71] ofan (norðan) Hlöðubáss.

Grjóthlaðnir veggir standa vel en eitthvað farnir að hrynja. Suðurhorn tófta er rétt í um 2m fjarlægð frá þar sem brýtur af sjávarbakka. Að utanmáli eru tóftirnar 10x13m en fjárhústóft nyrst í þyrpingunni er 3x7m að innanmáli og hafa dyr vitað í suðaustur. Tvö hólfi eru í syðri enda þyrpingarinnar, hlöðutóft 4x4m að stærð og smærra hólfi 2x3m á stærð og hafa dyr verið á því syðst á suðaustur langvegg. Vegg hæð er mest 1,7m og þykkt 1m.

Aðrar upplýsingar

Í Örnefnalýsingum Páls Guðmundssonar (bls. 3) segir: „Innan undir Hlöðubásklöpp var lítil fjara undir háum kletti, og var hún kölluð Hlöðubás eftir hlöðu, sem stóð þar á bakkanum ásamt fjárhúsi.” Á örnefnalýsingakortum kemur fram hvar fjárhúsin voru. Samkvæmt Sveitum og jörðum (3. bindi, bls. 92) voru á undirlendinu, einkum utan við bæ, dálitlar slægjur á mýrlendi utan við túnið, og á harðvellisbletti utan við mýrina fjárhús og túnblettur, kallað „á Bökkunum”, um 10 mínútna gang heiman frá bænum.

Krossanes 2064-72

Hlutverk: Fjárhús, hesthús, hlaða

Tegund: Tóft

Staðhættir

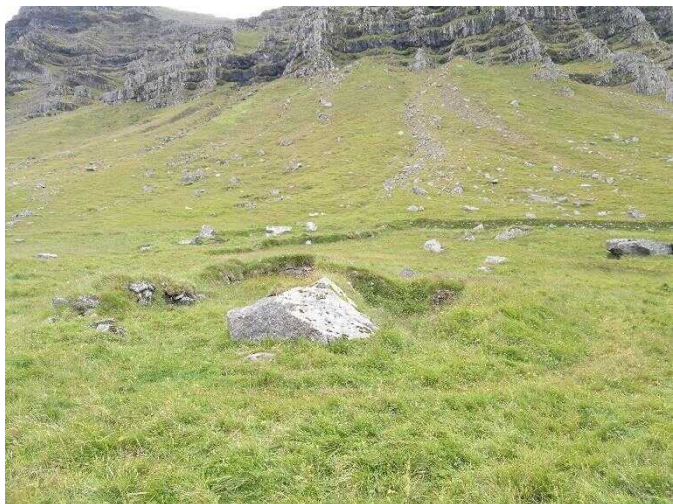
Grjóthlaðin, tvískipt tóft stendur 12m austan og efst við túngarðinn í suðvestur horni túnsins.

Lýsing

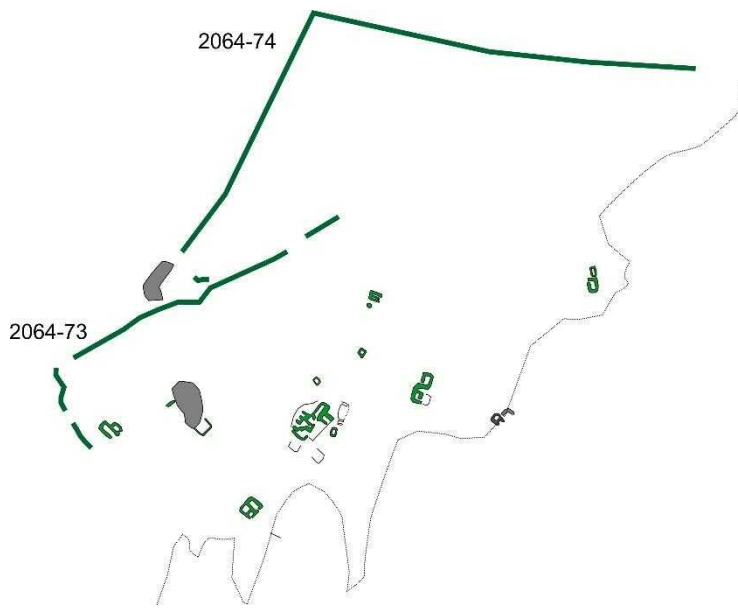
Tóftin er tvískipt, liggur norðvestur-suðaustur. Syðri tóftin er 3x9m að innanmáli og hefur timburþil vitað í suðaustur. Nyrðri tóftin er smærri, 2x4m að innanmáli og hafa dyr vitað í suðaustur. Hleðslur standa ágætlega en nokkuð hrundar, hæstar 1,5m og 1m á þykkt. Stórt náttúrubjarg skilur að fjárhús og hlöðu við framhlið.

Aðrar upplýsingar

Örnefnalýsing Páls Guðmundssonar (bls. 2) segir: „Upp af bænum var fjárrétt [2064-79] undir fallegum kletti, sem kallaður var Kvíaklettur, og var þar réttað til að rýja féð o.fl. Vestur af réttinni, ofan við Fálkaklett, var svokallað Hólatún. Vestast í því var fjárhús, hesthús og, að mig minnir, hlaða“.

Mynd 30. Tóftir fjárhúss, hesthúss og hlöðu [2064-72] í norðvestur horni heimatúnsins.

Mynd 31. Yfirlitsteikning sem sýnir legu túngarðanna tveggja [2064-73 og 74].

Krossanes 2064-73

Hlutverk: Túngarður, varnargarður

Tegund: Garðlag

Staðhættir

Tún á Krossanesi er afmarkað með tveimur grjótgörðum sem eru tvöfaldir á kafla ofan bæjar.

Lýsing

Innri garðurinn er styttri og afmarkar tún vestanvert á 60m löngum kafla og þar er hlið á garðinum. Frá vestur horni liggur garðurinn ofan túns á 210m löngum kafla til norðausturs. Innri garðurinn afmarkar minna tún og virðist grjót úr austurhluta hafa

verið fjarlægt, mögulega þegar að ytri garðurinn var byggður og tún stækkað. Garðurinn stendur ágætlega en er farinn að hrynja. Hann er mestur 1,5m á hæð og 1,2m á þykkt.

Aðrar upplýsingar

Samkvæmt Sveitum og jörðum (3. Bindi, bls. 92) segir í Búskaparannál: „Grjótgardur tvíhlaðinn umhverfis tún, grjótgardur á ytri mörkum og annar spöl innar.” Árið 1918-’19 mun Elís Sigurðsson hafa stækkað túnið nokkuð út og upp og hlóð þar grjótgard.

Krossanes 2064-74

Hlutverk:

Túngarður, varnargarður

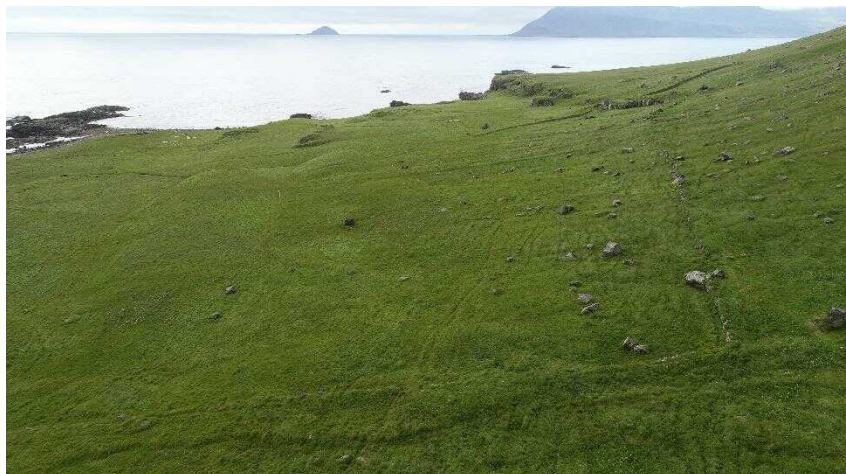
Tegund: Garðlag

Tún á Krossanesi er afmarkað með tveimur grjótgörðum sem eru tvöfaldir á kafla ofan bæjar.

Lýsing

Ytri garðurinn hefur stækkað túnið nokkuð og liggur hann að hluta ofan

innri túngarðsins. Hann liggur frá svokölluðum Kvíakletti ofan túns á 175m löngum kafla til norðurs og beygir svo niður brekkuna til austurs að fjöru og sést þar á 240m löngum kafla. Garðurinn er hæstur um 1,6m og 1m á þykkt.

Mynd 32. Túngarður [2064-74] og nýrri hluti túns. Sjá má grjót sem fallið hefur úr hliðinni fyrir ofan, bæði innan garðs og ofan.

Mynd 33. Grjóthlaðin stekkjartóft [2064-75] sunnan Krossaness.

Krossanes 2064-75

Sérheiti: Stekkur, Fjárborg

Hlutverk: Stekkur, rétt

Tegund: Hleðsla

Staðhættir

Grjóthleðsla uppi við stór náttúrubjörg syðst í landi Krossaness, 500m suðvestan túns.

Lýsing

Stekkurinn er hlaðinn upp við stóra náttúrusteina og hefur tóftin verið tvískipt. Veggir standa mjög vel en eitthvað farin að hrynja, mest 2m á hæð og 60cm á þykkt. Réttin er hálf hringlaga

5x9m og hafa dyr vitað til sjávar á suðurhlið. Aftan við réttina er lambakróin, um 2x3m að stærð en mjög hrunin inn á við.

Aðrar upplýsingar

Í Örnefnalýsingum Páls Guðmundssonar (bls. 3) kemur fram að „[u]pp af Innri-Vatnsfjörubökkum er fjárborg eða fjárrétt, sem hlaðin er úr torfi og grjóti og kölluð var Stekkur, sennilega notuð við fráfærur á fyrri tímum. ég man ekki eftir, að þar væri réttað, en fé stóð þar oft inni í illviðrum.” Samkvæmt Örnefnaskrá Stefáns Einarssonar (bls. 2) segir: “Inn af Innri-Vatnsfjöru er mikil fjárborg eða stekkur, hringmynduð, kölluð Stekkur eða Fjárborg.” Í Sveitum og jörðum (3. Bindi, bls. 92) segir: „Á Stekk, einnig innan við bæ, er gömul fjárborg fyrir um 100 fjár, fagurlega hlaðin úr stórgrýti ...”

Krossanes 2064-76

Hlutverk: Vörslugarður

Tegund: Hleðsla

Staðhættir

Einföld grjótröð á kafla, um 10m utan stekkjar.

Lýsing

Hleðslan sést á um 15m löngum kafla í boga frá norðvestri til suðurs. Ekki mjög vönduð smíð, um 30cm há og 60cm breið. Garðurinn hefur líklega verið til að auðvelda smölun fjár til stekkjarins.

Krossanes 2064-77

Hlutverk: Mógrafir

Tegund: Niðurgroftur

Staðhættir

Mógrafir er víða að finna í mounum sunnan og norðan túns á Krossanesi.

Lýsing

Misstórar og grónar grafir, sumar að hverfa fyrir sjávarbakka

Krossanes 2064-78

Hlutverk: Fjárhús

Tegund: Tóft

Staðhættir

Efst á túnsléttu 660m norðan túns í Krossanesi er fjárhústóft.

Lýsing

Tóftin liggur austur-vestur og hefur þil verið í austur og 4x8m að innanmáli með garða eftir miðju húsi. Hleðslur standa ágætlega, allt að 1,2m háar og 1m á þykkt. Timburpil hefur vitað til austurs.

Aðrar upplýsingar

Túnið sem tóftin liggur í er afmarkað handgröfnum skurðum og nyrst í túninu eru tvær ógleggri tóftir.

Í sveitum og jörðum (3. bindi, bls. 92) segir: „Á undirlendinu, einkum utan við bæ, voru dálitlar slægjur á mýrlendi utan við túnið, og á harðvellisbletti utan við mýrina fjárhús og túnblettur, kallað „á Bökkunum#, um 10 mínútna gang frá bæ“.

Mynd 34. Fjárhústóft [2064-78] á túnspildu norðan Krossaness.

Krossanes 2064-79

Sérheiti: Kvíaklettur

Hlutverk: Rétt, túngarður, kvíar

Tegund: Garðlag

Staðhættir

Fjárrétt er ofan við svokallaðan Kvíaklett skammt ofan túngarðs, 105m ofan bæjarins.

Lýsing

Kvíaklettur myndar vesturvegg réttarinnar, innri túngarðurinn

myndar syðri vegg réttarinnar og hleðslur liggja frá garðinum að Kvíakletti og loka réttina þannig af. Vegghæð er mest 12m og þykkt 1m. Hlið á kvíunum hefur verið í norðaustur.

Aðrar upplýsingar

Í Sveitum og jörðum segir í Búskaparannál: „Fjárrétt úr grjóti við Kvíaklett ofan við tún“ (SJM III, bls. 92). Í örnefnalýsingum Páls Guðmundssonar segir: „Upp af bænum var fjárrétt undir fallegum kletti, sem kallaður var Kvíaklettur, og var þar réttað til að rýja fêð o.fl.“ (Örnefnaskrá Krossaness, P.G, bls. 2.)

Mynd 35. Rétt [2064-79] hlaðin upp við Kvíaklett. Innri túngarðurinn [2064-73] myndar suðurhlið réttarinnar.

Krossanes 2064-80

Hlutverk: Mótóft

Tegund: Tóft

Staðhættir

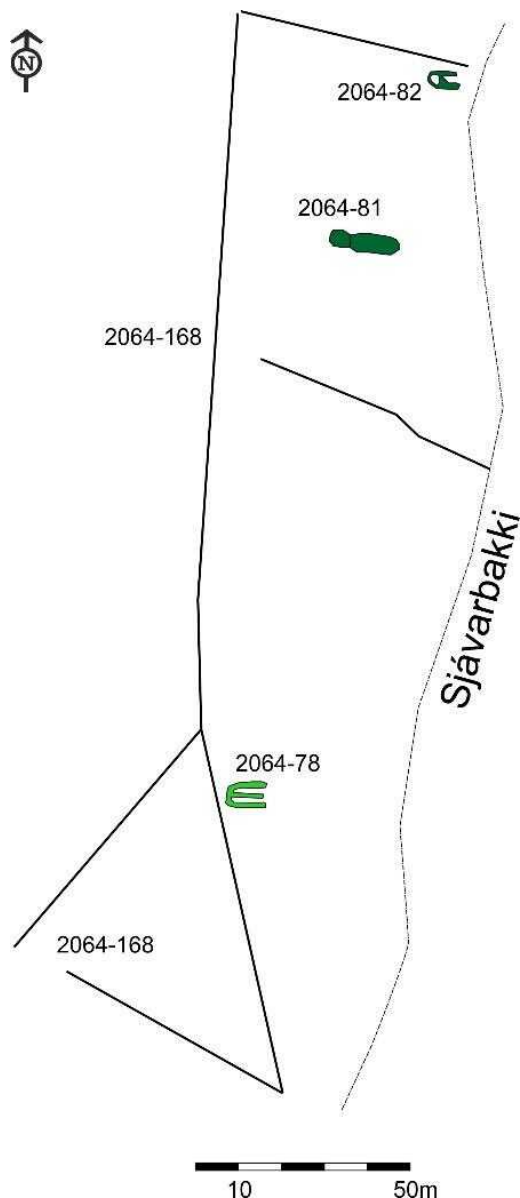
Fremst sjávarbakka um 100m norðan túns er tóft, líklega mótóft.

Lýsing

Dyr hafa verið á tóftinni til austurs en tóftin er svo gróni að steinar sjást vart í hleðslu. Tóftin er 4x5m að utanmáli, vegg hæð mest 70cm og 70cm á þykkt.

Aðrar upplýsingar

Þarna var móhús samkvæmt merktum örnefnamyndum.

Krossanes 2064-81

Hlutverk: Óþekkt, fjárhús?

Tegund: Tóft

Staðhættir

Utarlega á túnsléttu um 660m norðan túns og um 170m norður af fjárhúsum [2064-78].

Lýsing

Óglögg aflöng tóft snýr austur, vestur um 6x15m að utanmáli. Virðist geta verið tvískipt, e.t.v. fjárhús og hlaða. Tóftin er þó mjög jarðsokkin og erfitt að greina veggir sem voru mest um 20cm á hæð.

Krossanes 2064-82

Hlutverk: Óþekkt, fjárhús

Tegund: Tóft

Staðhættir

Nyrst á túnspildu 600m norðan túns á Krossanesi er gróin tóft.

Lýsing

Tóftin liggur fast vestan við enda á handgröfnum skurði. Hún snýr austur-vestur og sýnist tvískipt, um 5x8m að utanmáli, opin til austurs. Mjög grasi gróin og veggjalög óljós, er skammt frá sjávarbrún. Mesta hæð veggja 40cm og þykkt 60cm.

Mynd 36. Yfirlitsteikning af minjum norðan Krossanesbæjar.

Krossanes 2064-83

Hlutverk: Vörslugarður, landamerki

Tegund: Garðlag

Staðhættir

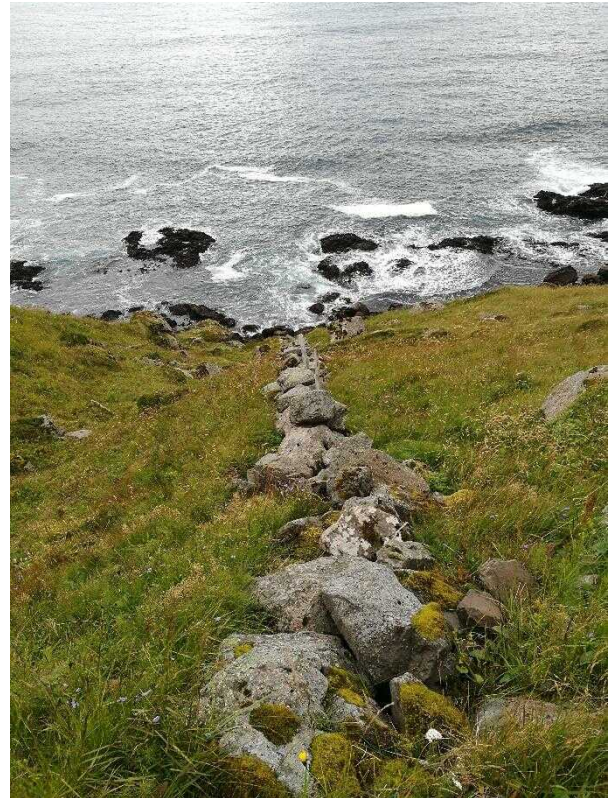
Garður liggur frá fjöru til fjalls 1,1km norður af túni á Krossanesi.

Lýsing

Gatan úr Vöðlavík í Krossanes liggur um garðinn og er hlið á honum. Garðurinn er mest um 60cm á hæð og 1m á breidd,. Girðingarstaurar eru í garðinum og hefur hann verið girtur með vír.

Aðrar upplýsingar

Í örnefnalýsingu Páls Guðmundssonar (bls. 1) segir: „Milli Kirkjubóls og Krossaness eru landamerki hlaðinn grjótagarður milli fjalls og fjöru, og á hann voru settir tréstaurar með einni gaddavírssnúru og hliðgrind, þar sem göngugata var.”

Mynd 37. Landamerkjagarður [2064-83] sem skilur að Krossanes og Kirkjubólslönd.

Krossanes 2064-167

Hlutverk: Mógrafir

Tegund: Niðurgroftur

Staðhættir

Mógrafir er víða að finna í mounum sunnan og norðan túns á Krossanesi. Hnit var tekið á þeim af loftmynd.

Lýsing

Ummerki á mótekju eru á svæðinu norðan túns, sumar alveg frammi á sjávarbakka og brotið úr þeim.

Krossanes 2064-168

Hlutverk: Skurðir

Tegund: Niðurgroftur

Staðhættir

Nokkrir handgravnir skurðir eru umhverfis túnspildu og fjárhús [2064-78] um 660m norðan Krossanestúns (sjá mynd 39)

Lýsing

Skurðirnir eru fremur grunnir, rétt um 50-60cm djúpir og mest um 70cm breiðir.

Aðrar upplýsingar

Í Sveitum og jörðum (3. bindi, bls. 92) segir: „Á undirlendinu, einkum utan við bæ, voru dálitlar slægjur á mýrlendi utan við túnið, og á harðvellisbletti utan við mýrina fjárhús og túnblettur, kallað „á Bökkunum“, um 10 mínútna gang frá bæ“.

Krossanes 2064-169

Sérheiti: Bæjarfjara

Hlutverk: Lending

Tegund: Heimild

Staðhættir

Í Örnefnalýsingum Stefáns Einarssonar (bls. 3) segir: „Utan við Hagahraun er Krossanestúnið. Þar stóð bærinn skammt frá sjó, og þar niður af var önnur lending, líklega í Bæjarfjöru. Stutt var að fara inn yfir Hraunið í Vatnsfjörulendinguna; víða lengri sjávangata, svo aðstaða mátti heita góð, en eins og víðar á útkjálkajörðum mannfrekt.”

Krossanes 2064-170

Sérheiti: Bæjarklökk

Hlutverk: lending

Tegund: Heimild

Staðhættir

Í Örnefnalýsingum Páls Guðmundssonar (bls. 2) segir: „Innan undir Lönguklökk var breiða, sem kölluð var Bæjarbót, og upp af henni Skipafjara. Þar voru oft settir upp bátar. Nær bænum var svo Bæjarklökk, og voru stundum teknar þar á land vörur.”

Krossanes 2064-171

Sérheiti: Skipafjara/Skipabás

Hlutverk: Lending

Tegund: Heimild

Staðhættir

Í Örnefnalýsingum Páls Guðmundssonar (bls. 2) segir: „Innan undir Lönguklökk var breiða, sem kölluð var Bæjarbót, og upp af henni Skipafjara. Þar voru oft settir upp bátar. Nær bænum var svo Bæjarklökk, og voru stundum teknar þar á land vörur.”

Í Örnefnalýsingum Stefáns Einarssonar (bls. 1) segir: „Fjaran innan undir Skipaklökk heitir Skipafjara. Innan undir Skipafjöru er Bæjarklökk, stundum lending.” Í Sveitum og jörðum (3. bindi, bls. 92) segir: „Í Bæjarfjöru innan við Hundasnagann var annað uppsátur í vog í nokkru vari af Bæjarklökk og Lönguklökk, en hitt utan við klökkina við Eiði ...” Á örnefnalýsingakortum er örnefnið Skipabás merkt inn á sama stað.

Krossanes 2064-172

Sérheiti: Eiði

Hlutverk: Lending, uppsátur

Tegund: Heimild

Staðhættir

Hnit var tekið í fjörunni en þar sáu engin ummerki um uppsátur þegar skráð var.

Aðrar upplýsingar

Eftir Hvalfjöru og Hvalþúfu kemur Eiði og Eiðisfjara. Þar var lending í Krossanesi (Örnefnalýsing Kirkjubóls E.B.). Í Sveitum og jörðum (3. bindi, bls. 92) segir: „Í Bæjarfjöru innan við Hundasnagann var annað uppsátur í vog í nokkru vari af Bæjarklökk og Lönguklökk, en hitt utan við klökkina við Eiði ...”

Krossanes 2064-173

Sérheiti: Vatnsfjara, Vatnsfjörúvík

Hlutverk: Lending

Tegund: Heimild

Staðhættir

Hnit var tekið af loftmynd. Engin ummerki um uppsátur fundust í vikinni.

Aðrar upplýsingar

Í örnefnalýsingum Páls Guðmundssonar (bls. 2) segir: „Vík innan við Vatnsfjöruklöppina var kölluð Vatnsfjörúvík eða Vatnsvík, og var hún nokkuð breið. Næst klöppinni voru flúðir, síðan smábelti, sandur og fjörumöl. Þar var oft þrautalending, þegar annað var ófært.” Samkvæmt lýsingum Eiríks Björnssonar segir: „Í vikinu innan við tangann, [Vatnsfjörutanga] yst í fjörunni, [Vatnsfjöru] er líflending á Krossanesi. Þar er fjaran sendin og slétt, en eftir því sem vestar dró, varð fjaran stórgrýttari” (Örnefnalýsing Krossaness. Blað 2, nr. 13). Á örnefnalýsingakortum er Vatnsfjöruklöpp merkt inn.

Krossanes 2064-174

Hlutverk: Reiðgata, gata

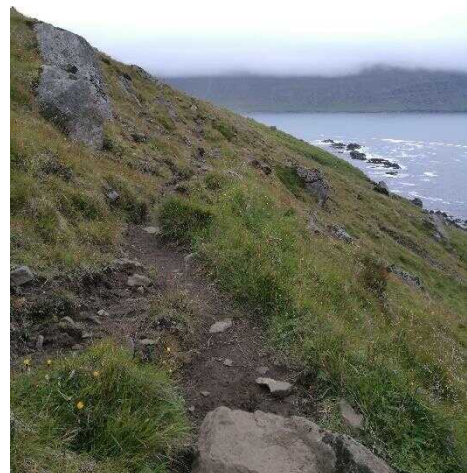
Tegund: Leið

Staðhættir

Gata liggur ofan Krossaness frá Hagahrauni og áfram ofan túns og síðan áfram í Vöðlavík.

Aðrar upplýsingar

Í örnefnaskrá Eiríks Björnssonar (bls.2) segir: „Upp frá Vatnsfjörutanga, í beinu framhaldi, gengur Hagahraun allt upp að brekkunni. Reiðgatan lá í brekkufætinum og út fyrir ofan Hagahraun.“ Á örnefnalýsingakortum er Hagahraun merkt inn.

Mynd 38. Gata [2064-174] sem liggur frá Kirkjubóli norður í Vöðlavík.

Krossanes 2064-175

Hlutverk: Leikstaður

Tegund: Heimild

Staðhættir

Fálkaklettur er um 70cm ofan við bæjarstæði Krossaness. Uppi á klettunum mun hafa verið leikstaður barna. Engar tóftir fundust þar við vettvangsskráningu.

Aðrar upplýsingar

Í örnefnalýsingum Páls Guðmundssonar (bls. 2) segir: „Í túninu inn og upp af bænum var nokkuð stór klettur með hárri þúfu efst, sem oftast var græn að ofan. Klettur þessi var kallaður Fálkaklettur, sennilega af því að á þúfunni sat oft fálki. Þessi klettur líktist að sumu leyti kirkju í lögun, og var talað um, að það myndi vera álfakirkja. Utan í þessum kletti lékum við okkur oft með völlum, leggi, kjálka, skeljar o.fl., og uppi á neðri klettinum bjuggum við til hús yfir þennan búpening.” Stefán Einarsson skrásetjari segir í örnefnalýsingum sínum: „Hæð er rétt

austan við bæ og heitir Einbúi. Norðan við bæ er klettur, sem heitir Álfaborg (eða -kirkja) eða Fálkaklettur eða Hornaklettur, leikvangur barna.”

Krossanes 2064-176

Sérheiti: Fálkaklettur, Álfaborg/Álfakirkja

Hlutverk: Álagablettur

Tegund: Heimild

Staðhættir

Klettur er í túni um 70m norðvestan bæjartóftanna í Krossanesi.

Aðrar upplýsingar

Í örnefnalýsingum Páls Guðmundssonar (bls. 2) segir: „Í túninu inn og upp af bænum var nokkuð stór klettur með hárrí þúfu efst, sem oftast var græn að ofan. Klettur þessi var kallaður Fálkaklettur, sennilega af því að á þúfunni sat oft fálki. Þessi klettur líktist að sumu leyti kirkju í lögun, og var talað um, að það myndi vera álfakirkja. Utan í þessum kletti lékum við okkur oft með völlum, leggi, kjálka, skeljar o.fl., og uppi á neðri klettinum bjuggum við til hús yfir þennan búpening.” Stefán Einarsson skrásetjari segir í örnefnalýsingum sínum (bls. 3): „Hæð er rétt austan við bæ og heitir Einbúi. Norðan við bæ er klettur, sem heitir Álfaborg (eða -kirkja) eða Fálkaklettur eða Hornaklettur, leikvangur barna.” Í túninu fyrir ofan bæinn stendur einkennilegur og stór klettur og heitir Fálkaklettur, mikil álfabyggð,” segir Eiríkur Björnsson í örnefnalýsingu (bls. 3). Á örnefnalýsingakortum er Fálkaklettur merktur inn.

Krossanes 2064-177

Sérheiti: Óblauður

Hlutverk: Náttúrusteinn

Tegund: Náttúrusteinn

Staðhættir/lýsing

Stórt náttúrubjarg stendur um 400m innan við túnið í Krossanesi. Um þennan stein eru til vísur en ekki vitað til að hann sé álagablettur.

Aðrar upplýsingar

Í örnefnalýsingu Páls Guðmundssonar segir: „Skammt austan við þessa fjárborg er leiti, sem á stendur stór steinn sem kallaður var Óblauður.“ Sérstök lýsing á steininum eftir Bjarna Vilhjálmsson frá 1971 er til og eru þar talðar upp tvær vísur en höfundur þar er ekki sagður þekktur (bls. 1).

Óblauður er ekki mjór,

með engu ferðavési.

Hefur lengi Steinninn stór

staðið í Krossanesi

Úr bröttu fjalli bjarg fram valt

og byltist fram um hauður,

hefur þolað heitt og kalt

og heitir því óblauður

Í örnefnalýsingu Stefáns Einarssonar (bls. 2) segir: „Skammt utan við þessa borg [2064-75] er leiti, sem á stendur steinn, kallaður var Óblauður; hefur Símon Dalaskáld ort um hann.“ Þar eru vísurnar kenndar Símoni Dalaskáldi.

Krossanes 2064-184

Hlutverk: Uppsátur, gangspil

Tegund: Heimild

Ástand: Horfið

Staðhættir

Á flötini milli fjárhúsa/hlöðu [2064-60] og sjóhúss [2064-56] ofan Eiðis eru leifar af spýtum sem gætu verið frá gangspili og þar sem bátar voru settir upp í fjöruna.

Aðrar upplýsingar

Í örnefnaskrá Páls Gumundssonar (bls. 3) segir: „Austan

Mynd 39. Steinninn Óblauður.

og neðan við bæinn voru fjárhús og hlaða, og nokkru neðar, á malarkambinum, var sjóhús til að salta í fistk, beita línu o.fl. Upp að því voru bátarnir settir til vetursetur og stundum upp að fjárhúsum.“ Á ljósmyndum sem örnefni hafa verið merkt inn á er merkt inn gangspil á sama stað.

Óstaðsettar minjar

Krossanes 2064-178

Sérheiti: Göngugjót

Hlutverk: Leið

Tegund: Heimild

Aðrar upplýsingar

Í örnefnaskrá Páls Guðmunssonar (bls. 3) segir: „Skammt austan við þessa fjárborg [2064-75] er leiti, sem á stendur stór steinn, sem kallaður var Óblauður. Upp af Óblauð er göngugjót, sem hægt er að fara upp á Krossanesmúla, sem er upp af Krossanesbæ. Þegar farið er upp gjótuna, er hægt að fara upp í Sauðavallakinn og eins upp á Sauðavelli undir Sauðatindi, og er maður þá kominn í land Kirkjubóls. Í þessari göngugjót er gataklettur. Þegar Páll var á Krossanesi, var heyjað uppi á Sauðavöllum og heyinu rennt niður á streng, sem festur var í stein niður á láglendi. Sauðavellir sjást frá Krossanesi.”

Krossanes 2064-179

Sérheiti: Sauðavellir

Hlutverk: Heyskapur

Tegund: Heimild

Aðrar upplýsingar

Í örnefnaskrá Páls Guðmunssonar (bls. 3) segir: „Skammt austan við þessa fjárborg [2064-75] er leiti, sem á stendur stór steinn, sem kallaður var Óblauður. Upp af Óblauð er göngugjót, sem hægt er að fara upp á Krossanesmúla, sem er upp af Krossanesbæ. Þegar farið er upp gjótuna, er hægt að fara upp í Sauðavallakinn og eins upp á Sauðavelli undir Sauðatindi, og er maður þá kominn í land Kirkjubóls. Í þessari göngugjót er gataklettur. Þegar Páll var á Krossanesi, var heyjað uppi á Sauðavöllum og heyinu rennt niður á streng, sem festur var í stein niður á láglendi. Sauðavellir sjást frá Krossanesi.” Í örnefnaskrá Stefáns Einarssonar (bls. 2) segir: Út og upp af Óblauð er Göngugjót upp á Krossnesmúla [...] Heyjað var upp á múla og tekið niður á streng.“

Krossanes 2064-180

Hlutverk: Frásögn

Tegund: Heimild

Aðrar upplýsingar

Í Sveitum og jörðum (3. bindi, bls. 92) segir: „Á stríðsárunum, í maí 1942, fórst þýsk flugvél um eitt leitið að nóttu til í þoku vestan í Sauðatindi. Kvað við mikil sprenging við áreksturinn og sundraðist vélín og dreifðist víða. Lík áhafnarinnar voru grafin á Reyðarfirði af breska herliðinu, er þar var, en slitrin af vélinni eru enn í fjallinu, m.a. ósprungin sprengja að sögn.”

Krossanes 2064-181

Sérheiti: Völvuhjalli

Hlutverk: Sögn

Tegund: Heimild

Staðhættir

Páll Guðmundsson segir: í örnefnalýsingu (bls. 4) „Upp af Haugum er nokkuð stór hjalli, sem heitir Völvuhjalli, og klettabelti ofan við hann, sem heita Völvuhjallaklettar, og er hjalli þessi kenndur við völvu, sem átti að vera verndarvættur byggðarinnar við Reyðarfjörð.” Í Sveitum og jörðum (3. bindi, bls. 92) segir: „Völvuhjalli (Völvuhjalli á korti) liggur skáhallt út og upp allhátt í brekkum út frá Snæfugli, nokkuð jafnlendur innan til, en afsleppur utar og ofar [...] Á Völvuhjalla bjó völván, hollvættur Reyðarfjarðarbyggðar, sem afstýrði Tyrkjaráninu og grafin er á Hólmahálsi.”

Krossanes 2064-182

Hlutverk: Hesthús

Tegund: Heimild

Staðhættir

Fannst ekki við skráningu 2019.

Aðrar upplýsingar

Í örnefnaskrá Páls Guðmundssonar (bls. 1) segir: Nokkru sunnar, skammt austan við túngarðinn, var stór steinn, sem slútti nokkuð fram yfir sig. Framan við hann og til hliðar var

hlaðinn veggur úr torfi og grjóti og reft yfir með rekavið og klætt yfir með reiðingstorfi. Þar var komið hesthús, sem tók þrjá til fjóra hesta, að mig minnir.“

Krossanes 2064-183

Sérheiti: Stekkar

Hlutverk: Stekkur

Tegund: Heimild

Ástand: Horfið

Staðhættir

Eins og staðháttum er lýst í örnefnalýsingu (E.B., bls. 2) hafa stekkar verið innan við svokallaða Naumuskriðu sem er innan við stekkin [2064-75] sem skráður var innan við Vatnsfjöru.

Aðrar upplýsingar

Í örnefnalýsingu Eiríks Björnssonar (bls. 2) segir: „Þar sem Krossanesskriður enda, er brött og há skriða. Einhver sagði, að hún hét Naumaskriða. Á milli hennar og Kálfavalla eru einhversstaðar Stekkar, en þeir munu hafa verið komnir í kaf í grjótskriðum þegar ég fór þar um.“

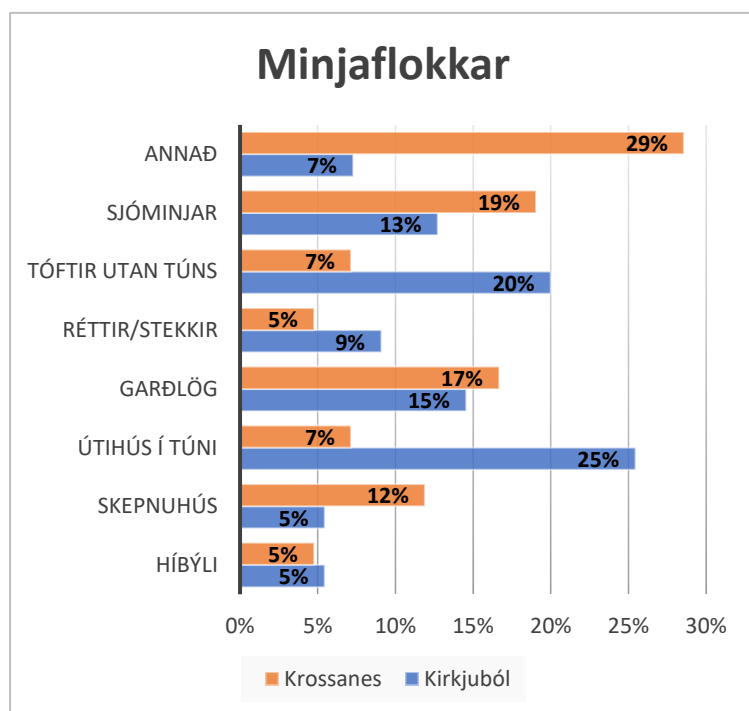
Samantekt

Alls voru 108 minjar skráðar á jörðunum Kirkjubóli í Vöðlavík og Krossanesi í Reyðarfirði. Þar af voru 55 minjar skráðar á vettvangi á Kirkjubóli og 43 á Krossanesi. Aðrar minjar eru skráðar eftir heimildum, en ekki vannst tími til að ganga á þá staði.

Tafla 1. Fjöldi minja á jörðunum tveimur.

Jörð	Heildarfjöldi minja	Minjar skráðar á vettvangi	Úr heimildum
Kirkjuból	59	55	4
Krossanes	49	43	4

Flestar minjanna sem skráðar voru, geta talist hefðbundnar landbúnaðar- og útgerðarminjar frá 19. – 20. öld en vegna takmarkaðs landrýmis hafa eldri mannvirki horfið, verið endurbyggð eða leifar þeirra hafnað undir yngri byggingum. Það er því fátt ofanjarðar sem minnir á forna tíð. Einhverjar minjanna falla ekki enn undir 100 ára reglu laga um menningarminjar en þær eru hafðar með sem mikilvægur hluti þeirrar áhugaverðu minjaheildar sem svæðið býður upp á.

Mynd 40. Stólparit sem sýnir hlutfall minjaflokka á jörðunum tveimur. Í flokkinum annað eru ýmsar minjar svo sem leiðir, brunnhús, álagastaði. Í flokkinum tóftir utan túns falla allar tóftir aðrar en réttir, garðlög og stékkir.

Krossanes var komið í eyði fyrir miðja 20. öld og þangað komu aldrei stórvirkar vinnuvélar. Þar er því heildstætt minjalandslag sem gefur góða mynd af því hvernig umhorfs var á Krossanesi þegar byggð þar lagðist af. Á Kirkjubóli stóð búskapur lengur og er nú sumarbústaður. Þrátt fyrir það er þar enn heillegur bæjarhóll og fjöldi ósnortinna minja í gamla túninu.

Á mynd 40 má sjá hlutfall minjaflokka á jörðunum. Mismunur minjaflokka á jörðunum felst helst í því að Kirkjuból var mun stærri jörð og með henni töldust minjar á afbýlunum Þverá og Músalæk, auk leifa sels á Selhjalla og sjóhúsa og annarra

minja við Kirkjubólshöfn. Minjar á Krossanesi voru hinsvegar flestar í heimatúni, jafnt landbúnaðarminjar og sjóminjar.

Kirkjubóls er fyrst getið í heimildum á 15.öld en þar hefur líklega verið búið allt frá landnáms tíð. Elstu sýnilegu minjarnar eru seltóftir á svokölluðum Selhjalla ofan bæjar og forn vörslugarður utan Kirkjubólshafnar. Í túni var þó nokkur fjöldi ætlaðra tóftaleifa sem voru mjög illgreinanlegar en gætu verið leifar eldri mannvirkja. Á Kirkjubóli eru sögusagnir um bænhús

en ekki er vitað hvar það stóð. Venjan er að bænhúsin stóðu við bæi eða skammt frá þeim og því má reikna með að það hafi staðið nærri bæjarhólnum, neðarlega í túninu. Vegna landhátta er líklegt að bærinn hafi alltaf staðið þar sem bæjarhóllinn er nú. Utan við bæjarlækinn á mel fast norðan bíslóða eru leifar heillegar réttar og utan hennar stekkur og tóft. Um 800m utan þeirra er svo Kirkjubólshöfn. Þar er heillegt minjalandslag, leifar sjóbúða og beitarhúsa, auk þess sem þar er afgirtur túnskiki. Sögusagnir eru um að þarna hafi fyrrum verið býli en það fékkst ekki staðfest við skráninguna. Á gönguleiðinni til Krossaness eru þrennar minjar, leifar hringlaga réttar og vörslugarðs skammt utan Kirkjubólshafnar og landamerkjagarður á merkjum Kirkjubóls og Krossaness.

Krossaness er fyrst getið í heimildum 1397. Mannvist fyrir 1366 kom fram í rofsniði og teljast það því elstu heimildir fyrir byggð þar. Engar minjar fundust sem óyggjandi gætu talist mjög fornar. Fyrstu minjar sem komið er að Vöðlavíkurmegin eru leifar fjárhúsa og skurða umhverfis túnskika um 600m utan Krossanesbæjar. Krossanestún er afgirt tveimur stæðilegum túngörðum og innan þeirra, nærri sjó, eru vel varðveittar leifar bæjarstæðis. Leifar útihúsa eru víða í túni, auk fjölda handgráfinna skurða og ummerkja um útræði. Hestar ganga þarna í haganum og er því gróður minni en ella og minjarnar vel sýnilegar. Mótökusvæði eru bæði utan og innan við tún. Skammt sunnan túns er stór náttúrusteinn sem kallast Óblauður og innan hans, skammt ofan sjávarbakka, er haganlega hlaðin stekkjartóft upp við stóra náttúrusteina. Engar heimildir eru um selstöðu frá Krossanesi, né heldur afbýli.

Hættumat

Tafla 2. Yfirlit yfir hættumat minja.

Jörð	Engin hætta	Hætta	Mikil hætta
Kirkjuból	46	9	4
Krossanes	24	21	4

Við fornleifaskráningu er metið hvort minjar séu í hættu af völdum umhverfisaðstæðna eða framkvæmda. Kirkjuból og Krossanes eru eyðijarðir og því ekki í mikilli hættu vegna framkvæmda en þó er sumarbústaður á Kirkjubóli og gætu því fylgt einhverjar minniháttar framkvæmdir. Helsta hættan sem stafar að minjum er ágangur sjávar, en báðir bæirnir byggðu afkomu sína að nokkru leyti á sjósókn og ummerki um þá útgerð er að finna við ströndina.

Bæjarstæði Kirkjubóls liggur nokkuð frá sjó og eru minjar í heimatúni því ekki í hættu vegna sjávargangs, helst er að neðsti hluti túns geti spillst af rennsli Kirkjubólssár. Hinsvegar eru minjar í hættu vegna sjávarbrots við Kirkjubólshöfn. Í mikilli hættu eru tóftir fjögurra sjóhúsa sem eru öll að einhverju leyti skemmd af sjógangi. Tvær tóftanna liggja við opnu hafi og brýtur af norðurhliðum þeirra. Tvær tóftir á bakka austan Kirkjubólshafnar eru að hluta brotnar af sjógangi en þó virðast þær hafa gróið upp að hluta eftir það. Aðrar minjar við höfnina eru í einhverri hættu af sjávargangi í framtíðinni ef land heldur áfram að brjóta.

Bæjarstæði Krossaness liggur við opnu hafi og eru tóftir í túni því í einhverri hættu. Í landi Krossaness voru fjórar minjar metnar í mikilli hættu, sjóhús [2064-55] við Hlöðubás er nánast alveg horfið, einungis stök steinaröð þar eftir. Sjóhús [2064-56] við Eiði er rétt ofan fjöru og hefur brotið framan af því austanverðu. Mótóft [2064-80] utan bæjarstæðis stendur frammi á sjávarbakka og er farið að brjóta úr henni austan til og fjárhústóft [2064-82] nyrst á

túnsplidu norðan bæjar liggur einnig frammi á sjávarbakka og stutt í að brotni af henni. Aðrar tóftir, svo sem fjárhús og hlaða ofan Hlöðubáss og sjálft bæjarstæðið eru rétt 15m ofan við sjávarbakka sem brýtur af.

Niðurlag

Merkt gönguleið er frá Vöðlavík til Krossavíkur og þaðan áfram um skriður inn að Karlskála í Reyðarfirði. Heillegar leifar þeirra býla sem gönguleiðin liggur um eru mikilvægur minnisvarði austfirskar strandbyggðir sem varði allt frá landnámsöld fram á miðja 20. öldina. Minjarnar og umhverfið bera vitni um hvernig menn höfðu lífsviðurværi sitt af búskap og sjósókn, oft við erfiðar aðstæður og óblítt veðurfar. Gera þarf þessum hógværu hversdagminjum hærra undir höfði og væri upplagt að kynna þær sérstaklega, hvort sem er í bæklingum eða netmiðlum þannig að ferðafólk hafi aðgang að upplýsingum um hvaða minjar eru til staðar og fyrir hvað þær standa.

Samkvæmt lögum um menningarminjar (nr. 80, 2012) er óheimilt með öllu að hrófla við fornleifum án leyfis Minjastofnunar Íslands. Mikilvægt er að minjar séu skildar eftir í sama ástandi og komið var að þeim. Minjar geta leynst neðanjarðar og sjást ekki á yfirborði. Komi minjar óvænt upp við framkvæmdir ber þegar í stað að stöðva þær og tilkynna fundinn til Minjastofnunar Íslands.

Heimildaskrá

Prentaðar heimildir

Íslenzkt fornbréfasafn IV, 1265-1449. Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmenntafélag 1897.

Íslenzkt fornbréfasafn VII, 1170-1505. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag Rvk.1907.

Íslensk fornrit I. Íslendingabók. Landnámabók, 1986; Ólafur Olvaius, 1964; *Sveitir og jarðir í Múlaþingi 3. bindi,* 1976)

Ásmundur Helgason. (1949). *Á sjó og landi. Endurminningar.* Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.

Finnur N. Karlson, Indriði Gíslason og Páll Pálsson (ritstj.). (2000). *Múlasýslur. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1874.* Reykjavík: Örnefnastofnun Íslands.

Hjörleifur Guttormsson (2005). *Árbók Ferðafélags Íslands. Austfirðir frá Reyðarfirði til Seyðisfjarðar.* Reykjavík: Ferðafélag Íslands.

Íslensk fornrit I. Íslendingabók. Landnámabók. (1986). (1 bindi). Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag.

Johnsen, J (1847). *Jarðatal á Íslandi.* Kaupmannahöfn.

Ný jarðabók fyrir Ísland 1861. Kaupmannahöfn: Jarðabókaútgáfan 1861.

Ólafur Lárusson. (1944). *Byggð og saga.* Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.

Ólafur Olvaius. (1964). *Ferðabók. Landshagir í norðvestur-, norður – og norðaustursýslum Íslands 1775-1777.* . Reykjavík: Bókfellsútgáfan.

Sveitir og jarðir í Múlaþingi 3. bindi. (1976). Reykjavík: Búnaðarsamband Austurlands.

Örnefnaskrár

Örnefnaskrá Krossanes. Páll Guðmundsson

Örnefnaskrá Krossanes. Stefán Einarssons. Örnefnastofnun Íslands.

Krossanes. Vísur. Bjarni Vilhjálmsson, 1971. Örnefnastofnun Íslands.

Örnefnaskrá Krossanes, Eiríkur Björnsson skráði 1980. Örnefnastofnun Íslands.

Krossanes. Myndir með örnefnum, 1999. Örnefnastofnun Íslands.

Örnefnalýsing Vöðlavíkur. 1957, Vilhjálmur Jónsson skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Örnefnalýsing Vöðlavíkur. Athugasemdir og viðbætur. 1980, Eiríkur Björnsson, skráði. Örnefnastofnun Íslands.

Netsíður

Lög um menningarminjar á vef alþingis. Skoðað 31.05.2020.

<https://www.althingi.is/lagas/nuna/2012080.html>

Manntöl á vef Þjóðskjalasafns. Skoðað 31.05.2020.

www.manntal.is

Heimasíðar Minjastofnunar Íslands. Skoðað 31.03.2020

www.minjastofnun.is

Yfirmat fasteigna 1918 á vef landsbókasafns. Skoðað 31.05.2020

<https://icdb.landsbokasafn.is/document/ICDB/Jar%C3%B0amat;%20Su%C3%B0ur-M%C3%BAlas%C3%BDsla/>

Fornleifar á Krossanesi - hnitaskrá

Númer	Sérheiti	Hlutverk	Tegund	Aldur frá	Aldur til	Ástand	Hættumat	Hættuorsök	Austun	Norðun
2064-53	Krossanes	híbýli, bæjarhóll	tóftaþyrping, hleðsl	800	1900	vel greinanleg	hætta	vatnsrof	754035	510515
2064-54		matjurtagarður	garðlag	1850	1944	greinanleg	engin hætta		754026	510498
2064-55		sjóbúð	hleðsla	1800	1944	greinanleg	mikil hætta	vatnsrof	754013	510436
2064-56		sjóbúð	tóft, hleðsla	1800	1944	vel greinanleg	mikil hætta	vatnsrof	754159	510515
2064-57		matjurtagarður	garðlag	1800	1944	greinanleg	hætta	vatnsrof	754041	510490
2064-58		óþekkt, kofi	tóft	1800	1944	greinanleg	engin hætta		754050	510504
2064-59		híbýli	tóft	1800	1944	greinanleg	engin hætta		754057	510521
2064-60		fjárhús, hlaða	hleðsla	1800	1944	vel greinanleg	hætta	vatnsrof	754106	510534
2064-61		reykkofi	tóft	1850	1944	vel greinanleg	engin hætta		754068	510557
2064-62		matjurtagarður	garðlag	1800	1944	vel greinanleg	engin hætta		753965	510506
2064-63		rétt	hleðsla	1800	1900	greinanleg	engin hætta		753940	510519
2064-64		heimreið	gata	800	1900	vel greinanleg	engin hætta		754038	510539
2064-65		brunnhús	tóft	1800	1944	vel greinanleg	engin hætta		754037	510539
2064-66		fjárhús	tóft	1800	1944	vel greinanleg	engin hætta		754074	510595
2064-67		óþekkt	þúst	1800	1900	greinanleg	engin hætta		754072	510588
2064-68		Fjárhús	tóft	1800	1944	vel greinanleg	hætta	vatnsrof	754221	510600
2064-69		óþekkt	tóft	1800	1944	vel greinanleg	hætta	vatnsrof	754219	510613
2064-70		skurður	niðurgröftur	1800	1944	vel greinanlegt	engin hætta		754077	510668
2064-71		fjárhús, hlaða	tóft	1800	1944	vel greinanlem	mikil hætta	vatnsrof	753990	510452
2064-72		fjárhús, hesthús, hlaða	tóft	1800	1900	vel greinanleg	engin hætta		753897	510509
2064-73		túngarður, varnargarður	garðlag	800	1900	vel greinanleg	engin hætta		753969	510603
2064-74		túngarður, varnargarður	garðlag	800	1900	vel greinanleg	engin hætta		752916	513308
2064-75		stekkur, rétt	tóft	1800	1900	vel greinanleg	engin hætta		753481	510194
2064-76		óþekkt	hleðsla	1800	1944	greinanleg	engin hætta		753508	510198
2064-77		mógrafir	niðurgröftur	800	1900	vel greinanlegar	hætta	vatnsrof	753868	510322
2064-78		fjárhús	tóft	1800	1944	vel greinanleg	engin hætta		754310	511111
2064-79		rétt	garðlag	1500	1944	vel greinanleg	engin hætta		753907	510571
2064-80		mótóft	tóft	1800	1944	vel greinanleg	mikil hætta		754302	510843
2064-81		óþekkt, fjárhús	tóft	1800	1900	greinanleg	engin hætta		754323	511278
2064-82		óþekkt, fjárhús	tóft	1800	1944	greinanleg	hætta	vatnsrof	754345	511329
2064-83		vörslugarður	garðlag	1500	1944	vel greinanleg	engin hætta		754232	511928
2064-167		mógrafir	niðurgröftur	1500	1944	vel greinanleg	hætta	vatnsrof	754293	510920
2064-168		skurðir	niðurgröftur	1900	1944	vel greinanleg	engin hætta		754304	511081
2064-169	Bæjarfjara	lending	heimild	1700	1944	vel greinanleg	engin hætta		754057	510459
2064-170	Bæjarklöpp	lending	heimild	1700	1944	vel greinanleg	engin hætta		754084	510441
2064-171	Skipafjara	lending, uppsátur	heimild	1700	1944	vel greinanleg	engin hætta		754132	510495

Fylgiskjöl

Fornleifar á Krossanesi - hnitaskrá

Númer	Sérheiti	Hlutverk	Tegund	Aldur frá	Aldur til	Ástand	Hættumat	Hættuorsök	Austun	Norðun
2064-172	Eiði	uppsátur	heimild	1700	1944	vel greinanleg	engin hætta		754126	510517
2064-173	Vatnsfjara/Vatnsfjöruvík	lending, uppsátur	heimild	1700	1944	vel greinanleg	engin hætta		753688	510160
2064-174		gata	leið	1700	1944	vel greinanleg	engin hætta		753833	510417
2064-175		leikstaður	heimild	1900	1944	vel greinanleg	engin hætta		753954	510521
2064-176	Fálkaklettur, Álfaborg, Álfakirkja	álagablettur	heimild	1700	1944	vel greinanleg	engin hætta		753956	510514
2064-177	Óblauður	náttúrusteinn	náttúrusteinn		2019	vel greinanleg	engin hætta		753657	510274
2064-184		uppsátur, gangspil	heimild	1800	1944	greinanleg	hætta	vatnsrof	754127	510517
Óstaðsettar minjar										
2064-178	Göngugjót	leið	heimild	1700	1944		ómetið			
2064-179	Sauðavellir	heyskapur	heimild	1700	1944		ómetið			
2064-180		stríðsminjar	heimild	1942			ómetið			
2064-181	Völvuhjalli/Völuhjalli	álagablettur	heimild	900			ómetið			
2064-182		hesthús	heimild	1800	1944	fannst ekki	ómetið			
2064-183	Stekkar	stekkur	heimild	1800		horfin				

Músalækur

Þverá

Grafreitur

Kirkjuból

Vöðlavík

Kirkjubólshöfn

Sel á Selhjalla

Krossavík

0 0,25 0,5 0,75 1 Km